

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Diplomová práce

2013

Hana Matějková

Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta filozofická

Diplomová práce

Kolonizátor a kolonizovaný v uměleckých dílech
Hana Matějková

Plzeň 2013

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval(a) samostatně a použil(a) jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2013

.....

Obsah

1	ÚVOD	1
2	HISTORICKÁ EXKURZE.....	3
	2.1 Kolonialismus	3
	2.2 Dekolonizace	9
3	TEORIE	11
	3.1 Postkolonialismus	11
	3.2 Kolonizátor a kolonizovaný	16
	3.3 Reprezentace identit v uměleckých dílech.....	27
4	METODOLOGIE	31
	4.1 Srovnávací přístup.....	31
	4.2 Albert Camus: Cizinec.....	33
	4.3 Jean-Paul Sartre: Vězňové z Altony.....	34
	4.4 Frank Westerman: El Negro.....	36
	4.5 Vladimír Ustohal: Tahitská odyssea	41
	4.6 Rabindranath Tagore: Nacionalism	50
	4.7 Druhý břeh Západu	55
	4.8 ANALÝZA.....	62
	4.8.1 Vztah kolonizovaného a kolonizátora v dílech	62
5	ZÁVĚR.....	79

6 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ.....84

7 RESUMÉ.....87

1 ÚVOD

Kolonialismus významně ovlivnil podobu dnešního světa. Kolonizující i kolonizované národy se s tím vyrovnávají dodnes. Toto reflektuje postkolonialismus, který se zabývá mimo jiné i vztahem (ex)kolonizátora a (ex)kolonizovaného. Názory na dopad kolonialismu se rozcházejí; jedni ho odsuzují jako vykořisťující, eurocentrický a rasistický, druzí ospravedlňují například jako civilizační proces. Různé byly i zkušenosti v metropoli a v kolonii (hovoří se o „slávě a bídě kolonií“). Tento vztah je možné nalézt i v krásné literatuře, kde může, ale nemusí být zachycena realita (např. Orientalismus).

Tato diplomová práce na téma „Kolonizátor a kolonizovaný v uměleckých dílech“ se soustředí na vztah kolonizátora a kolonizovaného v první polovině 20. století v literárních dílech. Mezi hlavní zásady vypracování práce pak patří respektování obecných pravidel platných pro diplomové práce, zejména čestné nakládání s informacemi, hlavně uvádění citací a odkazů.

Výzkumnou otázkou je, jaký byl vztah mezi kolonizátorem a kolonizovaným ve vybraných dílech. Hypotéza zní, že vztah mezi kolonizátorem a kolonizovaným se v literatuře odlišuje v závislosti na autorovi, dle jeho země původu a destinace, na jeho východiscích.

Používám metodu komparace. Pokouším se provést srovnávací analýzu vybraných textů dle autorů. Ve druhé kapitole se práce soustředí nejprve na uvedení do problematiky kolonialismu a dekolonizace, ve třetí kapitole na postkolonialismus, dále na vztahy kolonizátorů a kolonizovaných. Práce nastíní problematiku reprezentace identit v literatuře a srovnávacích přístupů. Zabývám se obsahem děl se zaměřením na vztah kolonizátora a kolonizovaného. Nakonec tyto vztahy zanalyzuji a reflektuji rozdíly mezi nimi v daném období vzhledem k jednotlivým autorům a k realitě.

Vybrala jsem 6 knih, v nichž je obsaženo téma kolonialismu ve 20. století. Autoři textů jsou jednak Evropané: Camus – Francouz narozený v Alžírsku a později žijící v Paříži, Sartre, Westerman a Ustohal, ale ke komparaci jsou zde zastoupeni také autoři z neevropských zemí: Thákur, ve sbírce *Druhý břeh Západu* pak Rodó, Prada, Ureña, Reyes, Ortiz, Mistralová, Mariátegui, Estrada, Borges a Freyre.

Toto téma jsem si vybrala proto, že se zajímám jak o literaturu, tak o problematiku lidských práv. Tato práce obě oblasti spojuje. Podobnou práci v českém jazyce, porovnávající daný vztah u autorů západních i nezápadních, jsem nenašla. Cílem a přínosem práce by měl být nástin toho, jak a proč vybraní autoři ukazovali daný vztah veřejnosti. Ta byla ve 20. století literaturou ovlivňována; rozhlas či televize alespoň na začátku století nebyly zdaleka tak rozšířeny, jako tomu je dnes. (F. Westerman svou práci sice vydává až v roce 2007, nicméně v ní lze najít poznatky o kolonialismu od jeho počátku až po dnešek. Tím pádem autor působí na jiné publikum, než jeho předchůdci. Pokusím se však ukázat, že nikoli rozdílně.) Domnívám se, že veřejnost by měla znát souvislosti spjaté se vznikem literárních děl.

Hned na začátek bych se chtěla omluvit za to, že zde používám snad nekorektní označení, jako například *černoch*. Činím tak proto, že stejné pojmy jsou běžně užívány v dílech, ze kterých čerpám. Žádný jiný význam tento fakt nemá, rozhodně tím nechci někoho urazit. Používám tato slova bez citového náboje.

2 HISTORICKÁ EXKURZE

2.1 Kolonialismus

K pochopení vztahu mezi kolonizovaným a kolonizátorem je třeba uvést některé historické souvislosti. Nejprve se však budu věnovat významu slov kolonialismus a kolonie. Definice slova kolonialismus je dle Slovníku cizích slov „systém a politika vykořisťování, zisky a výnosy na úkor jiných“.¹ Odkazuje k farmě či usídlení a vztahovala se ke starým Římanům, kteří se usídlili v jiné zemi, aniž by ztratili své občanství. Oxfordský slovník pak hovoří o kolonii jako o souboru osob (a jejich potomků) usídlených v nové lokalitě, avšak stále provázaných se svou původní domovinou.²

Tyto významy zdůrazňují kolonizátory a impéria, z nichž pocházejí. Podle A. Loomby je moderním západním (či evropským) jevem odlišujícím se od antické a středověké kolonizace a od imperialismu, datuje se obvykle od 16. do poloviny 20. století. Zahrnuje dobytí a kontrolu nad cizím územím a jeho bohatstvím; představuje také expanzi moci daného národa. Účelem je často zlepšení ekonomiky využíváním domorodých přírodních zdrojů a pracovní síly. Odkazuje také na snahu o legitimizaci či propagaci takového systému. Souvisí s názorem, že kolonizující národ je lepší než národ kolonizovaný. Kolonialismus neměl jen ekonomickou, ale také politické a kulturní dimenze.³

Kolonizátory byly zejména evropské země: Spojené království, Francie, Španělsko, Portugalsko, Nizozemí, Belgie, Německo, Itálie, Dánsko, Švédsko, Rusko, z neevropských zemí Japonsko a Spojené státy americké.⁴ Imperialismus má podobný obsah; jedná se často o rozšiřování území státu,

---

¹ Slovník cizích slov <http://slovník-cizich-slov-online.cz/kolonializmus-kolonialismus-vyznam>

² Oxford English Dictionary <http://oxforddictionaries.com/definition/english/colony?q=colony>

³ Loomba 1998: 1-6, Ferro 2007: 11

⁴ Ferro 2007

ovšem hranicí je moře.⁵ Pro kolonialismus jsou typické přesuny: pohyb se týkal jednak surovin z kolonií směrem do mateřské země, jednak se kolonie stávaly odbytištěm zboží z mateřské země. Také docházelo k přesunům lidí - obyvatelé mateřských zemí se stěhovali do kolonií (osadníci, obchodníci, vojáci, misionáři ad.), ale také otroci byli převáženi do mateřské země i do jiných kolonií (např. z Afriky do Amerik). To pak umožnilo zbohatnutí Evropy a rozvoj kapitalismu a průmyslu. V souvislosti s kolonialismem se hovoří, jak jsem již zmínila, také o imperialismu; ten odkazuje k říši a v jistém smyslu se dá říci, že imperialismus je nejvyšším stupněm kolonialismu. Kolonialismus můžeme považovat za obsazování a vytěžování cizích území, vztahuje se ke koloniím, zatímco imperialismus pak k impériu, tedy mateřské zemi.⁶

Formy koloniálního útlaku se během staletí a na různých územích lišily, ale jeho podstata zůstávala stejná. Prvním obdobím byla akumulace kapitálu; podmaněné země byly odsouzeny k roli potravinového a surovinového zázemí imperiálních velmocí. Zatímco mocnosti bohatly, rozvoj kolonií byl zbrzděn či zničen; dodnes zůstávají hospodářky zaostalými zeměmi s nízkou životní úrovní.⁷

Můžeme rozlišit kolonialismus osidlovací, exploatační a hybridní. V prvním případě jde o přesun velkých skupin obyvatel z mateřské země na nová kolonizovaná území. Příkladem jsou britské a francouzské kolonie v Severní Americe, španělské a portugalské v Jižní Americe, Austrálie či Jižní Afrika. Místní politické instituce byly často nahrazeny kolonizátorovými.⁸ *Exploatační* (vykořisťující) kolonialismus se zaměřoval na vojenskou a politickou kontrolu kolonizovaných území a tím i nad hospodářstvím a mezinárodním obchodem. Místní instituce mohly být zachovány, většinou ve formě zastupování

---

⁵ Ferro 2007: 6

⁶ Loomba 1998: 3-6

⁷ Stamberger 1963: 6-7

⁸ Ferro 2007, Blaut 1993, Hart 2003, Loomba 1998

kolonizátora. To byl případ britské Indie, belgického Konga a holandské Indonésie. *Hybridní* kolonialismus je termín obsahující prvky obou předchozích typů. Jde o vývoj od exploatačního k osidlovacímu typu, jehož příkladem je francouzská kolonizace v Alžírsku. Země byla nejprve vykořisťována, aby se tam postupně začalo usazovat velké množství kolonistů.⁹

K osidlování cizích oblastí a rozšiřování území různých říší samozřejmě docházelo už dříve (v antice, ve středověku). Například ve druhém století našeho letopočtu sahala římská říše od Arménie až po Atlantik; mongolská říše se zase za Gerighise Khana rozkládala od Středního Východu až po Čínu.¹⁰ Výboje podnikali Řekové, Římané, ale také Arabové a Turci.¹¹

O moderním kolonialismu se však hovoří až ve spojitosti s kapitalismem. Hedvábná cesta, spojující již ve starověku Evropu s Čínou, byla v polovině 15. století přerušena, když Turci dobyli Malou Asii. V té době vznikaly v Itálii první banky, byl vynalezen kompas a začaly se používat zeměpisné mapy. Buržoazie bohatla a chtěla získat zboží z Východu a později ho i ovládnout. Do popředí se pak dostaly Portugalsko a Španělsko, protože zde zastavovala většina obchodních lodí. Portugalsko pak začalo s drancováním Indie.¹²

Předvojem k dobytí světových říší se stalo několik dobrodruhů, kteří se vydali do světa hledat zejména pepř a zlato. S Východem živě obchodovaly například Benátky a Janov. Z Indie se do Evropy dovážely diamanty a další drahé kameny, z Číny hedvábí, ale také léky, koření či vzácná dřeva, z Bagdádu cukr a cukrovinky. Díky své knize se stal známým kupec Marco Polo. Kvůli Turkům však musely být hledány nové cesty.¹³

---

⁹ Ferro 2007, Dubow 1995, Ishay 2004

¹⁰ Loomba 1998: 1-6

¹¹ Ferro 2007: 6

¹² Stamberger 1963: 15-19

¹³ Stamberger 1963: 5-14

Kolonialismus v moderní podobě souvisel s objevnými plavbami, s objevením Ameriky, ale již od poloviny 15. století s návštěvami západního pobřeží Afriky Portugalci. Počátku kolonialismu tak dominovali Portugalci a dále Španělé a opanovali Jižní, Střední a jih Severní Ameriky. Působnost si geograficky rozdělili podél severo-j jižního poledníku již v roce 1494 smlouvou z Tordesillas. Portugalci měli mimo Ameriky zájmy také v Africe a Asii (Macao, Goya, Japonsko). Soustředili se spíše na zakládání obchodních osad, na rozdíl od Španělů, kteří spíše rozšiřovali svoji teritoriální říši.¹⁴

Kromě honby za vzácnými surovinami a bohatstvím nesmíme zapomínat také na konotaci náboženskou. Např. Vasko da Gama, ale i Turci konali svatou válku; chtěli vyhnat nevěřící a šířit svoji víru. První cesta byla novou cestou do Indie a Číny, zatímco druhá vedla na západ.¹⁵ Kolonizování Ameriky mělo i kulturní a biologické následky v podobě výměny rostlin, zvířat i nemocí (Kolumbovská výměna). To změnilo jak podobu krajiny, tak i jídelníčky a kulturní zvyky. Třetí cesta vedla do Indie nitrem afrického kontinentu; její existence je nejistá, nicméně Portugalci se chtěli spojit s Etiopíí proti Maurům a napadnout je zezadu. Čtvrtá cesta souvisela s Rusy pod Mongolskou nadvládou; nejprve objevili bohatství Číny a Indie, poté i ruský car chtěl šířit pravoslaví.¹⁶

Od 16. století postupně nastoupily dvě nové velmoci: Anglie a Francie a od počátku 17. století se k nim připojilo ještě Nizozemí. Anglie získala některé španělské kolonie, jako např. v roce 1655 Jamajku. Ale i tyto velmoci bojovali mezi sebou. Předmětem osidlovací kolonizace se stala Severní Amerika. V 17. století proběhly v Severní Americe neúspěšné pokusy Švédů a Nizozemců;

---

¹⁴ Ferro 2007, Stamberger 1963:17-27, 241-242

¹⁵ Ferro 2007: 16

¹⁶ Ferro 2007: 18-19

Nizozemci pak měli více štěstí v oblastech jihovýchodní Asie, kde se věnovali spíše jen kontrole obchodní výměny a dovozu do Evropy.¹⁷

18. století vyústilo kvůli rivalitě o kolonie v Severní Americe a Indii v několik krvavých bojů mezi Velkou Británií a Francií se spojenci, nejvýznamnější z nich byla sedmiletá válka. Ta předznamenala nástup Velké Británie coby největší koloniální říše v 19. století. Naopak některá území získala Francie, přestože zde působili britští misionáři. Příkladem může být Tahiti.¹⁸

S tématem kolonialismu souvisí také případ Ruské říše. Jde například o osidlování Sibiře či Aljašky (od poloviny 18. do druhé poloviny 19. století). V 19. století vykazovala ruská politika znaky exploatačního typu kolonialismu s ideologií civilizační mise ve Střední Asii, na Kavkaze či v Mandžusku. Odlišný charakter ruského typu je dán zejména geograficky absencí zámořské expanze. V oblasti mezinárodního obchodu a výměny nemělo Rusko silné postavení. Ještě v 19. století bylo závislé na vývozu obilí na západ Evropy. Chyběla také silná střední vrstva, která byla v západoevropském případě navázána na kolonialismus. O expanzi na Západ, do Pobaltí, Polska, Finska či Gruzie je vhodnější hovořit spíše jako o vnitrozemském imperialismu, podobně jako tomu bylo u Rakousko-Uherska.¹⁹

V 19. století se však zájem velmocí přenesl na Asii a Afriku. Objevili se noví aktéři kolonialismu: Belgie, Německo, Itálie, Japonsko i Spojené státy. Většina kolonizovatelných míst již byla rozdělena, zbývala oblast Afriky, o kterou bojovaly Velká Británie, Francie, Německo, Belgie a Itálie. Z části to bylo také Japonsko, které se zaměřovalo na Korejský poloostrov a na Čínu, kde se střetly jeho zájmy s Ruskem. Spojené státy získaly Filipíny a Kubu, kontrolovaly Panamu či Portoriko. Soupeření o nadvládu bylo jednou z příčin

---

¹⁷ Ferro 2007, Stamberger 1963: 26-27

¹⁸ Stamberger 1963: 34-35

¹⁹ Ferro 2007: 18, 21-32, 67-68

první světové války. To vysvětluje, proč jako kompenzace porážky Německa mu byly odejmuty kolonie (ve střední Africe).²⁰

Impéria těžila z bohatství podmaněných zemí; z nafty, mědi, uranu, cínu. Jejich plantáže třtiny, čaje, kávy a bavlny pokrývaly miliony hektarů půdy. Jejich lodě dopravovaly zboží do Evropy i Ameriky. Při sčítání zisků a ztrát se například u Alžírka zjistilo, že kolonie jsou drahé pro stát (zajištění armády), ale přinášejí tučné zisky pro soukromé zájmy.²¹

Jak vyplývá z výše uvedeného, v tomto období právo nemělo nic společného se spravedlností, naopak vedlo k vyhlášení a prodlužování válek. Bohatství umožňovalo rozhodovat o právu na život a smrt. I mnoho obyvatel podmaněných zemí se vědomě podílelo na vytvoření mýtu, pro ně lákavého.²²

Výboje podnikaly i nejvznešenější, „osvícené“ osoby, o jejichž činech se v jejich domovině nevědělo, přijížděli dobrodruzi, ti, co čekali slávu a úspěch, obchodníci, generálové, katoličtí i evangeličtí misionáři. Dobyvatelé přivezli do Evropy (a Spojených států) bohatství, které bylo vykoupeno životy desítek lidí. Kapitalistická impéria drancovala a vraždila celé národy. Podle holandského historika A. Mengera bylo účelem kolonizace drancování národa, který stojí na nižším vývojovém stupni. Tento cíl byl zaměřován za křesťanství a později civilizování domorodců.²³

Podmaněné země směly obchodovat jen s mateřskou zemí. Metropole měla monopol - draze jim prodávala své výrobky a levně od nich vykupovala potraviny a nerostné zdroje. Evropské země šly cestou klasického kolonialismu, zabíraly si území a uvalovaly na ně dovozní clo. Naproti tomu systém dolarové politiky, kterou zavedly Spojené státy, spočíval v tom, že

---

²⁰ Ferro 2007: 22, Stamberger 1963: 52-113

²¹ Stamberger 1963: 5, Ferro 2007: 98

²² Abdel-Malak 2011: 36-39

²³ Stamberger 1963: 6

vystupovaly proti ochranným clům a zájmovým sférám. Chtěly volný obchod se všemi; snad proto, že samy mnoho kolonií neměly. Ovládly obchod s nezávislými zeměmi, výsledky tak byly podobné; tento typ se také stal základem pozdějšího neokolonialismu.²⁴

Některé kolonie vedly neustále války s utlačovateli. Popudy jim dávaly i revoluce v Evropě: Velká francouzská revoluce vyvolala osvobozené hnutí v Irsku a Latinské Americe, ruská revoluce v Asii, Velká říjnová revoluce zvedla vlnu nevole v Asii a severní Africe.²⁵

2.2 Dekolonizace

Dekolonizace označuje společensko-politické procesy osamostatnění kolonií od metropole. Nezahrnuje jen samotný proces vyhlášení nezávislosti, ale i procesy budování samostatného státu, procesy hospodářské rekonstrukce nebo reorientace.²⁶ O dekolonizaci se začalo hovořit až v průběhu 50. let 20. století; procesy emancipace však začaly již v 18. stol. (USA), dále v první polovině 19. stol. (Jižní a Střední Amerika) a vrcholily po druhé světové válce.²⁷

V druhé polovině 18. a na začátku 19. století nastala krize moderního (osidlovacího) kolonialismu. Stávající kolonizátoři během několika generací přijali novou identitu bez navázání na mateřskou zemi. Politika, která místní politicky či ekonomicky diskriminovala, vedla ke vzniku opozice. Politice Velké Británie se nakonec postavilo 13 severoamerických kolonií na východním pobřeží a zformovalo nový nezávislý stát: Spojené státy americké. V 19. století taktéž došlo k latinsko-americkému osvobozenému hnutí, které bylo

---

²⁴ Stamberger 1963: 6-8

²⁵ Stamberger 1963: 8

²⁶ Ferro 2007: 395-407

²⁷ Loomba 1998: 7-8

motivováno spíše politicko-ekonomicky (Peru již 1821). I zde se zformovalo několik formálně nezávislých států; Brazílie získala nezávislost v roce 1889. Ekonomicky však tyto zůstávaly závislé na Evropě.²⁸

Jak uvádí Loomba (1998), kolem roku 1930 bylo 84,6 % povrchu Země kolonizováno některou z moderních koloniálních velmocí.²⁹ Podobně Stamberger píše, že v roce 1939 vládlo několik velmocí nad dvěma třetinami lidstva. Meziválečné roky sice byly obdobím největšího rozkvětu britsko-francouzského kolonialismu; kolonialismus však již nezvratně směřoval ke konečné krizi, která se projevila po druhé světové válce.³⁰

Ještě po Velké válce se zdálo nemožné osvobození asijských či afrických zemí. Imperialisté museli postupně kapitulovat; ustupovaly však ze svých území jen velmi pomalu a jen tam, kde již nebylo zbylí. Od druhé světové války a vytvoření světového socialistického systému se koloniální říše začaly rozpadávat.³¹

Jako jedni z prvních v Evropě odmítali kolonialismus socialisté a internacionalisté.³² Za počátek dekolonizace se považuje samostatnost Indie v roce 1947. V následujících letech docházelo k dekolonizaci jižní Asie; v šedesátých letech Afriky, kde vznikla řada nových států. Jedním z důvodů dekolonizace byla studená válka a její bipolarismus, kdy se velmoci snažily dostat tyto státy na svou stranu. Dekolonizované země a Jugoslávie se neúspěšně snažily v tzv. hnutí nezúčastněných zemí nebyť vtáhnuty do tohoto dělení světa. USA i SSSR zasahovaly do politik osamostatněných zemí (Kongo, Angola). Dekolonizace a bipolarismus souvisejí také se zrozením

---

²⁸ Ferro 2007: 139-205, 272

²⁹ Loomba 1998: xiii

³⁰ Ferro 2007: 299-327

³¹ Stamberger 1963: 5-8

³² Stamberger 1963: 8

konceptu tzv. Třetího světa.³³ V období let 1945 – 1962 vzniklo na 47 nových státech; 1,5 miliardy lidí byla osvobozena od koloniální nadvlády (v roce 1962 také Jamajka).³⁴

3 TEORIE

3.1 Postkolonialismus

Nyní bych se ráda zabývala postkolonialismem, neboť z jeho teorií zde vycházím. Termín postkolonialismus je problematický v tom, že předpona post- se vztahuje jednak k časovému sledu, jednak má ideologické konotace: je tak označováno období po získání nezávislosti bývalých kolonií, ale také zachycuje společenské, ekonomické a kulturní situace, které v té době vznikly v kolonii a v metropoli. I když řada kolonií získala nezávislost dříve, označení postkolonialismus se objevuje až v souvislosti s dekolonizací po druhé světové válce.³⁵

Pojmy postkolonialismus, postkoloniální teorie, postkoloniální studie nebo diskurs se také používají pro interdisciplinární a kritickou analýzu kulturního dědictví kolonialismu (v bývalých koloniích i metropolích). Postkolonialismus v tomto smyslu specificky zahrnuje soubor postmoderních teorií z literatury, politologie, antropologie, filosofie, filmové vědy a dalších. Za zakladatele postkoloniálních studií jsou považováni Frantz Fanon, Albert Memmi, Aimé Césaire a Kwame Nkrumah.³⁶

Někteří autoři tento pojem odmítají a nahrazují ho termínem neokolonialismus, který odkazuje na reprodukci rozdělení moci a nerovností

---

³³ Ferro 2007: 329-380

³⁴ Stamberger 1963: 5

³⁵ Loomba 1998: 6-7

³⁶ Abdel-Malak 2011: 36-45

kolonialismu pomocí současné dělby práce. Případně o něm hovoří v souvislosti se situací v Africe a Asii od padesátých let (např. Ferro).³⁷

„Postkoloniální teorie“ a „studie“ se vyznačují různorodostí. Jde o způsob myšlení vycházející z mnoha směrů; nelze však hovořit o systému či teorii, neboť vzniká nahodile. Vychází z protikoloniálních a protiimperálních bojů, z dědictví západní filosofie a z evropských humanitních věd. Přispívá k alternativnímu pohledu na svět.³⁸

Jedním z hlavních témat je kulturní a národní identita v bývalých koloniích ve vztahu k mocnostem kolonialismu, přičemž se tyto techniky nadále prosazují. Řeší se zejména problematika vztahu (ex)kolonizovaného k (ex)kolonizátorovi, politické a sociální dopady rasismu na společenskou strukturu, otázky spojené s postavením žen, vztah ke „druhému“, problematika marginalizace jinakosti, kulturní hybridita, eurocentrismus v evropských vědách ad.³⁹ Právě na vztah kolonizovaného a kolonizátora se zaměřuje i tato práce.

Postkoloniální přístup se snaží uznat význam koloniální zkušenosti z pozice kolonizovaného. Obrací tak pohled na důsledky kolonialismu a staví do centra zájmu vyprávění (narace) a interpretace kolonizovaného. Perspektiva kolonizovaného byla dále rozvinuta v historiografické škole tzv. subalterních studií v Indii. Je to proud historického myšlení z Indie stavící se kriticky k národnostní a antikoloniální historiografii. Zároveň se snažil oživit historicky platné myšlenky a schopnosti lidí, o něž se během dekolonizace nikdo nezajímal (např. Dipesh Chakrabarty: *Provincializing Europe*). Zájem o podřízeného se dále váže k uznání plurality zkušeností (kolonizátora a kolonizovaného).

---

³⁷ Ferro 2007: 436

³⁸ Abdel-Malak 2011: 36

³⁹ Abdel-Malak 2011: 36-48

Kritika zaměřená proti důsledkům krutosti a zaslepenosti Západu, které vzešly z jistého pojetí rozumu, humanismu a univerzalizmu, je odlišná od francouzské (existencialistické, fenomenologické a poststrukturalistické). Zabývá se nejen otázkou sebeutváření a sebeovládání, ale jde dál za nietschovský problém „smrti Boha“. Postkoloniální kritika zpochybňuje bezúhonnost koloniální prózy. Jak Frantz Fanon vystihuje v knize *Černá kůže, bílé masky*, hybnou silou této ekonomiky pokrytectví byly metody, které zasévaly do myslí kolonizovaných lidí vědomí rasové nerovnosti.⁴⁰

Diskuze o významu a dopadech moderního kolonialismu je komplexní problematika, do níž zasahuje řada ideologií. V 19. století byl pokládán za legitimní formu civilizačního procesu, zdůrazňující misijní a charitativní politiku a zamlčující ekonomický a exploatační význam. S tím souvisí koncept eurocentrismu a rasismu.⁴¹

Evropané si během expanzí vykonstruovali představu o své nadřazenosti. Evropská kultura pro ně znamenala univerzální zkušenost. Od 16. století se začal objevovat také koncept rasy s hierarchickým rozdělením dle barvy pleti a dalších tělesných a kulturních kritérií. V 18. století byl koncept rasy „vědecky“ zpracován a až do 20. století byl používán k ovládnutí a vykořisťování.⁴²

Význam kolonialismu je zásadní napříč všemi kontinenty. Autoři poukazují na to, že Evropa byla do té doby spíše periferií (James M. Blaut, André G. Frank, Janet Abu-Lughod a další).⁴³ Díky možnosti prvotní akumulace kapitálu byla umožněna globální expanze Evropy. Významným v této souvislosti bylo také setkávání se s „druhým“.⁴⁴ Také teorie globalizace a světového systému (I. Wallerstein) interpretují kolonialismus, v obou případech však z pohledu Západu.

---

⁴⁰ Abdel-Malak 2011: 36-38

⁴¹ Ferro 2007: 139-194

⁴² Ferro 2007: 139-194

⁴³ Např.: Blaut 1989

⁴⁴ Např.: Dussel 1995

Diskuze o poselství kolonialismu se liší v závislosti na rozdílných zkušenostech v metropoli a v kolonii. Hovoří se o „slávě a bídě kolonií“: metropole má tendenci vidět kolonialismus jako zlaté období, zatímco v kolonii převažují spíše negativní konotace. Metropole nyní nesou dědictví kolonialismu v podobě příchodu imigrantů z bývalých kolonií, což vede k závažným společenským i kulturním změnám; je tomu tak ve Velké Británii, Francii nebo Belgii. I to vede k revizi jeho chápání.⁴⁵

Kolonialismus má v koloniích za následek politické, hospodářské a kulturní důsledky; ty se však notně odlišují mezi kontinenty i státy. Mezi snahy o vysvětlení významu kolonialismu patří tzv. teorie závislosti.⁴⁶ Ta klade důraz na nerovné postavení kolonií ve vztahu k metropoli, které se promítá v postavení kolonií v rámci světa. Pro vztah kolonie a metropole jsou užívány také kategorie jako satelit a metropole (A. G. Frank) či periferie a jádro (I. Wallerstein).⁴⁷ Ekonomické projevy závislosti jsou v dělbě práce, kdy kolonie se zaměřuje na produkci primárních surovin pro metropoli, metropole pak produkuje sekundární zboží. Kolonie sloužily jako odbytiště pro průmyslové výrobky. Mimoto existuje závislost kulturní a politická – v Latinské Americe (která je pro teorii závislosti klíčová) se po vyhlášení nezávislosti přenesla moc z kolonizátorů na místní elity a vytvořily se politické oligarchie - ty často představovaly kreolskou menšinu, což reprodukovalo rasový systém nadvlády. Tím pádem však byly často ekonomicky zainteresovány na pokračování obchodní výměny. Navíc přetrvávaly kulturní vazby na Evropu. Jiní mluví o nerovnoměrné výměně či nerovném rozvoji (Samir Amin).⁴⁸

Na druhé straně existují obhájci kolonialismu, kteří argumentují přínosem v podobě rozvoje ekonomiky a politiky nutné pro modernizaci a demokracii. Odkazují na úspěšné příklady, jako Spojené státy, Kanada, Austrálie, Nový

---

⁴⁵ Ferro 2007: 207-298

⁴⁶ Např.: Cardoso, Faletto 2007

⁴⁷ Gunder 2004

⁴⁸ Amin 1976

Zéland, Hong Kong a Singapur. To jsou však země původně evropských osadníků či obchodní města.

Teorie modernizace patří mezi teorie rozvoje, které s otázkou kolonialismu úzce souvisí. V 50. a 60. letech 20. století však tuto problematiku téměř ignorovala a navrhovala (západní) recepty na dosažení rozvoje ekonomik bývalých kolonií, jako byly investice do průmyslu, sekularizace a demokratizace. Kritici to nazývají neokolonialismem. Kritizována je i samotná myšlenka rozvoje, založená na (západním) lineárním vnímání času. Také o problematice chudoby se začalo hovořit až během 40. let 20. století (v souvislosti s inaugurační řečí prezidenta Trumana).⁴⁹

Kritizovány jsou také důsledky kolonialismu po dekolonizaci – tzv. postkolonialismus. Např. Frantz Fanon a Aimé Césaire poukazují na politické, psychologické, morální škody, které systém napáchal.⁵⁰ S tím souvisejí problémy jako kulturní hybridita, problematika podřízeného (subaltern studies). Další, např. Anibal Quijano, hovoří o rasistické podstatě globální dělby práce, která byla vybudována kolonialismem a z níž vychází současná globální ekonomika.⁵¹ Edward Said, významná postava kritiky kolonialismu v literatuře, poukázal na vliv kolonialismu a evropské vědy na západní vidění jiných kultur (tzv. orientalismus 1978).⁵² Byl to Palestinec bez státní příslušnosti, který položil základy postkoloniální teorii ve smyslu alternativního poznání moderní doby a samostatné vědecké disciplíny. Poukázal na fakt, že na rozdíl od tehdejšího marxistického přesvědčení koloniální projekt nebyl pouhým ekonomicko-vojenským systémem, nýbrž byl podepřen promyšleným diskurzem, symbolickou ekonomikou, celým souborem poznání, jehož násilí bylo jak epistemické, tak fyzické.⁵³

---

⁴⁹ Escobar 1995

⁵⁰ Např.: Fanon 1963

⁵¹ Quijano 1993: 201-246.

⁵² Said 2008

⁵³ Abdel-Malak 2011: 42

Neokoloniální a postkoloniální směry připomínají přetrvávající mechanismy západní nadvlády v bývalých koloniích i jejich odlišnosti vzhledem k minulosti. Také o postkomunismu (v bývalém Východním bloku) se někdy hovoří jako o příkladu postkolonialismu. Toto spojení však naráží na řadu odlišností ve vztahu k sovětským satelitům ve střední a východní Evropě.⁵⁴ Častěji se zmiňuje paralela s postsovětským prostorem (na území bývalého Sovětského svazu).⁵⁵

3.2 Kolonizátor a kolonizovaný

V této části vycházím zejména z díla Marca Ferra, a to proto, že téma (z hlediska potřeb této práce) velmi dobře zpracoval a zaměřuje se více než jiní autoři na obecný vztah kolonizovaného a kolonizátora. Vztah kolonizátora a kolonizovaného je něco, s čím se společnosti dodnes vyrovnávají. Kolonizátor byl „velký bílý evropský muž“, který hledal nová území, vykrádal cizí země a zaváděl tam své politiky, jako vykořisťující obchod. Kolonizovaný byl původní obyvatel, kterého bylo třeba převychovat, bránit se mu či ho okrást. Kolonizované národy byly vyhubeny, nebo podřízeny. Miliony lidí byly vyhnány nebo odvezeny jako otroci třeba až na druhou stranu světa. To vyvolávalo trauma, neshody a války.

V dobách kolonialismu byli dobyvatelé oslavováni či litováni. Představy byly takové, že se usazovali tam, kam je zavedl Bůh; museli se však občas bránit zlým domorodcům. V dnešní době je tomu naopak: Evropa „si sype na hlavu popel“, což je to všechno domorodcům z různých končin světa provedla. Pravda však bude nejspíše někde mezi.⁵⁶

„Zkrátka tito Annamci, černoši či Arabové měli všichni také svoji úlohu. A sluší se jim dát slovo, protože pamatují-li si zločiny, kterých se kolonisté

---

⁵⁴ Carey, Raciborski 2/2004:191-235.

⁵⁵ Srovnej např.: Kelertas 2006.

⁵⁶ Ferro 2007: 6

dopouštěli, vzpomínají zároveň s emocemi na své učitele a doktory, na malárii i na Bílé otce. Neboť i to kolonialismus znamenal.“⁵⁷

Osudy podmaněných zemí byly různé. „Především je asi vsutku nezbytné vzít v úvahu minulost těchto společností, protože na ní vztah mezi kolonizátory a kolonizovanými v mnohém závisel.“⁵⁸ Podrobené země však měly také hodně společného – původní obyvatelé byli různými způsoby utiskováni. Podrobené obyvatelstvo se nepřestávalo bouřit. Evropané se cítili být nadřazeni těmto domorodcům, protože je vídávali jíst ze země, bydlet v slaměných chýších apod. Změny dotvářeli také vězni, kterých se Evropa zbavovala.⁵⁹

Největší šok z kolonistů měla Amerika, jelikož byla do té doby izolovaná od ostatních kontinentů, takže netušila o existenci jiných národů (podobně na tom byla např. Austrálie či střední Afrika). Při prvních kontaktech s Evropany reagovali místní pocity jako: „Vypadají jako lidé, sedí na neznámých příšerách“. Vztah se měnil od spojenectví k nepřátelství. Španělé byli nejdříve považováni za bohy, případně syny boha, a proto na ně indiáni kladli různá očekávání. Jenže pak zjistili, že tomu tak není, jelikož Španělé jsou smrtelní. Některé kmeny znaly mýty o cizích uchvatitelích, kteří způsobí katastrofu - a Evropané s sebou skutečně přinesli krutost a nemoci. Tzv. Kolumbovská výměna (A.W. Crosby) označuje výměnu nemocí, z nichž některé byly pro indiány smrtelné. Naopak z Ameriky se do Evropy a dále až na Cejlon dostal syfilis. Další hrozbou byl nový typ závislosti – alkoholismus. Došlo k rozbití společenských struktur, vystěhování, zabránění půdy, změna hospodářství na peněžní, zavedení nucených prací místo reciprocity. Původní obyvatelé byli nuceni přijímat křesťanství; jejich vlastní náboženství vymizelo, nebo se

---

⁵⁷ Ferro 2007: 6

⁵⁸ Ferro 2007: 6

⁵⁹ Ferro 2007: 6, 40

přizpůsobovalo novým podmínkám. Také odpor nemohl být tak velký jako v Africe, jelikož zde byly kmeny většinou roztroušené.⁶⁰

V rámci několika pokolení docházelo k vytvoření společnosti nového typu. Objevily se nové kolektivní postavy, jako kreolové či pieds-noirs. V Amerikách, Asii i v Africe docházelo někdy k míšení původních obyvatel s potomky přistěhovalců.⁶¹ „Kolonizátoři“ už nebyli Evropany, ale nebyli ani domorodci.

Další odlišnosti ve vztazích plynou z toho, že Španělé, na rozdíl například od Portugalců, si s sebou vozili svoje ženy. Tím se zachovávala evropská kultura. Emigrace byla kontrolována úřadem: oficiálně to bylo v letech 1509-1559 15.480 osob; avšak ve skutečnosti bylo v roce 1579 v Amerikách na 150.000 bělochů. Dobyvatelé dostávali nejkrásnější ženy od inckých a aztéckých vládců; Kastilci si v Americe prosadili míšení ras. Míšenců bylo v Peru v roce 1570 na 100.000 oproti 38.000 bělochů. Míšení bylo prisuzováno spíše lidovým vrstvám; u vyšších bylo nedodržování čistoty krve zavrženíhodné.⁶²

Někteří Evropané jinými rasami opovrhovali. Naopak Portugalci byli okouzleni brazilskými indiánkami; docházelo ke „smyslné“ rasové integraci. Mesticové tak získávali silný podíl ve společnosti. Brazilská identita byla specifická tím, že zde byl velký podíl míšenců – „opravdových“ Brazilců. Roli hrála nejen rasa, ale také sociální status; postupně se rozlišili hispanizovaní od čistých indiánů. Sňatky se pak například v Indii řešily tak, že nejsvědnější z žen nechali pokřtít.⁶³

---

⁶⁰ Ferro 2007: 235-243

⁶¹ Ferro 2007: 139

⁶² Ferro 2007: 139-143

⁶³ Ferro 2007: 139-144

Později se milenkami Brazilců stávaly také africké ženy, čímž do brazilské kultury začaly pronikat také africké prvky. Afričanky však měly v Amerikách vůbec nejhorší status. Černým konkubínám se mstily bílé ženy, že je s nimi podvádějí jejich manželé. Černé otrokyně měly horší postavení než jejich mužské protějšky, protože muži na rozdíl od nich disponovali silou a kvalifikací; naučili se například obsluhovat technické prostředky. O ženy krom jednoduchých prací na poli byl zájem sexuální, ale ten s věkem mizel. Ženy měly horší postavení i v rodině, protože klasická černošská rodina se rozpadla.⁶⁴

Nový typ společnosti byl tedy značně ovlivněn dovozem obrovského množství Afričanů do Amerik. Někteří z nich raději páchali sebevraždy, z beznaděje a také na odpor proti pánům. Ti je nedostatečně živili a špatně s nimi zacházeli, čímž mezi oběma skupinami vypukla skrytá válka. Například v 18. století na jihu USA můžeme čítat na padesát vzpour. Otroci nevyhráli, ale někteří uprchli do „uprchlických republik“, jaká byla například v Guyamě. To odstartovalo vyhlásování nezávislosti, nejprve v Haiti v roce 1804.⁶⁵

Můžeme mluvit také o jisté formě zpětné kolonizace, jelikož Evropané a kreolové byli také ovlivňováni původními obyvateli. Například v Mexiku byly změněny barvy u náboženských obřadů, příchozí Španělé změnili své stravovací návyky, naučili se jíst čokoládu a kukuřici. Podobně se pěstování kukuřice od indiánů naučili také první obyvatelé Severní Ameriky z Anglie, na počest čehož se dnes slaví Thanksgiving Day.⁶⁶

Co se týče anglo-indických vztahů, v Indii byl vysoký počet míšenců – tzv. Euroasijců. Nejen z toho důvodu přišel v roce 1791 zákon, který jim zakazoval zastávat funkce na úřadech apod. Počet mezirasových svazků se tak začal snižovat. Míšenci měli menší slovo, i když se snažili vyjadřovat svoji západní

---

⁶⁴ Ferro 2007: 143-146

⁶⁵ Ferro 2007: 147-149

⁶⁶ Ferro 2007: 151

orientaci. K oddělování ras docházelo i s větším počtem příchozích Angličanek.⁶⁷

Francouzi se pro změnu orientovali na Alžírsko, Maroko, Tunisko a další, kde zabírali a vyvlastňovali půdu. V Alžírsku kolonizace připomínala raný typ – předimperialistický. Zlepšování života, jako zavádění železnic, nemocnic a škol, bylo často (jako i jinde) spíše pro pohodlí kolonizátora. Politika byla asimilační; k prvním asimilacím docházelo u Židů. Problematické byly vztahy s Araby. Bylo jim umožněno studovat, a tak si činili falešné naděje z vysokoškolských diplomů, kterých dosáhli; ale i přesto mohli být zaměstnáni nanejvýše jako učitelé. Věřili také slibu rovnosti a ochotně bojovali v obou světových válkách. Avšak i když na farmách se žilo pospolu, v rodinách se držel odpor proti dobyvateli, zavrhovaly se smíšené sňatky.⁶⁸

Arab neměl ani jméno. Příklad u soudu, kde se ptali, zda byli ještě další svědkové: „Ano, pět, dva muži a tři Arabové.“⁶⁹ Arabům se tykalo; muži byli nazýváni Mohamed a ženy Fatma. Kolonisté pieds-noirs, ač byli vyhnanci z let 1848 a 1871 a hlásili se k levici, vystupovali v Africe pravicově a rasisticky. V Alžírsku oproti Maroku a Tunisku však Arabové měli alespoň nějaké sociální výhody a politická práva - bylo jakýmsi pokračováním metropole.⁷⁰

Arabové mohli dělat jen pomocné práce, těžké a špatně placené práce. Příchod kolonistů do Alžírsku byl od začátku spojen se zabíráním nejlepší půdy a vyháněním původních obyvatel. Toto Alžířané považovali za velkou nespravedlnost, která v jejich očích degradovala kolonisty. Naopak například v Maroku zůstávalo dosti nepodrobených bojovných kmenů.⁷¹

---

⁶⁷ Ferro 2007: 152-154

⁶⁸ Ferro 2007: 98, 162-163

⁶⁹ Ferro 2007: 162

⁷⁰ Ferro 2007: 157

⁷¹ Ferro 2007: 166-168

Místní tradice kolonistům obvykle nevadily – dokud nepřekážely evropskému pronikání. Z tohoto důvodu byl kamenem úrazu islám. Francouzi v Alžírsku i Maroku podporovali nepřátelství Kabylů a Berberů proti muslimům. Také kolonizace Maghrebu byla vedena coby křížová výprava. Docházelo k poevropštvání, asimilaci obyvatel.⁷²

V africkém vnitrozemí byl v 19. století nahrazen směnný obchod kvůli zisku a daním složitějšími formami směny – penězi. Nucené práce byly rozšiřovány a část z nich měla přispívat k modernizaci jejich země. V roce 1929 byl zdokumentován stav nucených prací v Africe; výzkumu se zúčastnili zejména křesťanští misionáři, kteří tak částečně ulevili svému svědomí. Ve 30. letech byla oficiální doktrínou asimilace místního obyvatelstva, kolonisté udržovali domorodce v područí formou ochránářského paternalismu, nebo vykořisťováním.⁷³

Búrové zavedli rasovou segregaci, to se kvůli příchodu Angličanů v roce 1901 změnilo, ale v roce 1948 po svém vítězství zavedli apartheid. Přitom Búrové žili s černochoy dlouhou dobu na jednom území: bič střídaly paternalistické metody. Majitel domu například zval černochoy k modlitbám, účastnil se jejich pohřbů, při některých svátcích nechal zabít své zvíře. Dával jim křesťanská jména a oni si je zdrobňovali. Naopak Angličané zavedli peněžní hospodářství, na což si domorodci stěžovali: Afrikánci jim prý dávali kyselé mléko, nebo i čerstvé, oblečení, kdežto Angličané si za vše nechali platit. Vše však skončilo s příchodem strojů: černoši na polích již nebyli potřební, což umožnilo příchod apartheidu.⁷⁴

V Jižní Africe Bautuové přijali křesťanství; jejich původní víra pak pro ně nebyla ochranou. Podle některých mělo dojít ke vzkříšení (Xhosa Makanna): na počátku 20. století povstalo na 10.000 Xhosů. Neúspěchy vyvolávaly

---

⁷² Ferro 2007: 159

⁷³ Ferro 2007: 168

⁷⁴ Ferro 2007: 185-187

velkou bolest černochů. Jinak tomu bylo v Alžírsku, kde obyvatelé brali islám jako jistou formu výlučnosti.⁷⁵

Vietnamci se pro změnu vyjadřovali o Francouzích jako o „chlupáčích s velkými nosy“, před kterými je třeba buď „zamknout všechny brány“, nebo „poznat chléb a mléko“ – tedy poznat protivníka, aby se mu mohli lépe bránit. Také kritizovali svého panovníka za kompromisy s „barbary“, ten v roce 1885 utekl a oni začali s odbojem. Jejich odboj se však jevil jen jako morální, projevoval se pouze mlčením, takže se Francouzům zdálo, že jejich vlastenectví nehraje žádnou roli. Proto nastalo systematické ovládnutí země, její hospodářské využití. Byly uvaleny vysoké daně a poplatky. Teprve později začaly bojovat venkovské masy – proti degeneraci - „ztrátě duše“.⁷⁶

Kolonizované oblasti se měnily – stavěla se nově města s kostely a velké plantáže. Tam byl hlavní panský dům, okolo ubytovny pracovníků. Amerika byla bohatá především na půdu, Afrika pak dávala i pracovníky. Ovšem otrok po jisté době pracoval hůře a byl raději vyměněn za nového. Nový byl také lacinější než ten v kolonii vycpaný. Na Cejlonu či v Indočíně se milion hektarů půdy změnilo v čajovníkové plantáže, kde bylo využíváno jen minimum místního ekonomického oběhu – zisky byly vyváženy. Místní zde odmítali pracovat na zabrané půdě; kolonizátoři to vyřešili tak, že je nahradili milionem Tamilů z kontinentu.⁷⁷ V Indočíně si proti sobě Francouzi obrátili obyvatelstvo, když rozvíjeli zájmy v dříve málo aktivních oblastech – a naopak. Výroba pro vnitřní trh byla zanedbávána, kraje se oddělovaly, byla narušena rovnováha, docházelo k migracím.⁷⁸

System měl i stinné stránky, ale dával i možnost proti nim bojovat. Například úředník Sanmarco falšoval formuláře, aby mohl dávat nosičům

---

⁷⁵ Ferro 2007: 187-188

⁷⁶ Ferro 2007: 254-257

⁷⁷ Ferro 2007: 164-165

⁷⁸ Ferro 2007: 166-167

dvojnásobek. Nebo jiný příklad: lékaři byli nejprve povoláni na pomoc evropským vojákům, ta se rozšířila i na domorodce pracující pro kolonisty a nakonec na všechny. Ovšem na druhou stranu Evropané zavlekli do těchto oblastí řadu tamním neznámých nemocí - v Americe byla indiánská populace decimována neštovicemi (viz výše Kolumbijská výměna). Lékaři někdy vyvolávali strach, například v Alžírsku měli lidé obavy z očkování (z „míšení krve“), ale nakonec byla spavá nemoc vymýcena. Díky boji se spavou nemocí byla lékařská pomoc rozšířena po celém Kongu. V Indii situaci s morem, kdy na epidemii v letech 1896-1918 zemřelo asi na milion Indů, vyřešili vyškolením lékařů z řad Indů. Naopak v Jižní Africe vznikala segregace z důvodu cholery. Chudé čtvrti byly totiž bez tekoucí vody, a tak segregaci propagovali i zdravotničtí úředníci, kteří upozorňovali také na tyfus, neštovice a dýmějový mor.⁷⁹

Také školství mělo v různých zemích odlišné výsledky. Zatímco v Indočíně bylo školství rozvinuté, v Alžírsku vedlo k dalšímu prohlubování rozdílů. Koloniální správa totiž nechtěla dávat cestovní pasy Alžířanům, kteří se chtěli dostat na arabské vysoké školy. Arabština byla také v roce 1938 prohlášena za „cizí jazyk“, čímž vznikl problém s uplatněním Arabů.⁸⁰

Jak již bylo řečeno, kolonie byly pro některé možnost exilu. To znamenalo i vztahy s kolonizovanými. Tak tomu bylo v Austrálii, USA, Angole i jinde. Do Austrálie byli posíláni drobní delikventi. Docházelo k vyvražďování původních obyvatel (a to až ze ¾), kteří byli degradováni na „opice“ – svědomí Evropanů tak zůstalo čisté. V Austrálii nebylo třeba otroků, protože práci odvedli právě dovezení vězni. Pak začala kolonizace řízená. V Queenslandu se kmen Wik soudil se společností vyrábějící hliník o území: předseda se rozhodl řešit toto referendum.⁸¹

---

⁷⁹ Ferro 2007: 168-176

⁸⁰ Ferro 2007: 176-179

⁸¹ Ferro 2007: 181-194

Pro mnoho kolonizovaných národů platilo, že „se staly vyhnanci ve vlastní zemi“: Gándhí, alžírští Arabové, Indové. Jejich organizace společnosti byla rozbita, podobně jako v černé Africe. I přesto, že oficiální politikou byla asimilace, docházelo k vyvražďování, zatlačování, ničení. Ekonomické zájmy kolonistů byly důvodem odnětí svobody domorodcům. To pro změnu vedlo k neshodlivosti a boji za nezávislost.⁸²

Na obranu domorodců se postavil mezi prvními Bartolomé de Las Casas. V 18. století pak apely ve prospěch indiánů a černochoů rostly. Metodistické a kvakerské sekty se zasadily o zákaz obchodu s otroky, což vedlo i ke zrušení otroctví. Tento boj byl často mířen proti vládám. Prosazovalo se lidské jednání, které by snížilo počet úteků otroků. Evropané se na jiných kontinentech totiž projevovali jako krvežízniví barbaři se sklony ke zlaté horečce. Chyběl jim evropský dozor, a časem i svědomí. Panovníkům také nezáleželo na tom, zda jsou kolonisté živí nebo mrtví; hlavně, že jsou jejich (nepatří nikomu jinému).⁸³

V podmaněných zemích se rodily místní elity. V Indii se například jednalo o obchodní buržoazii, ve Vietnamu, Filipínách či Káhiře to byly intelektuální a militantní kruhy. Vzpoury byly někdy orientované nábožensky (Ňjask, belgické Kongo, Keňa), jindy byly vedeny proti vykořisťování, odvodům vojáků či proti tržnímu hospodářství.⁸⁴

Nejen podmaněný lid, ale i kolonisté bojovali za nezávislost. Kolonisté totiž nebyli ani domorodci, ani metropolitáné. První před-dekolonizace probíhala již na vrcholu expanze hlavně z důvodu nejednoznačného postoje k mateřské zemi; předměty sporů ovšem byly různé. Precedentem byla vzpoura

---

⁸² Ferro 2007: 299-304

⁸³ Ferro 2007: 217-219

⁸⁴ Ferro 2007: 301-304

Pizzarových následovníků ve španělské Americe proti zákonům hájících práva indiánů. To nebylo to, po čem toužili; naopak, prahli po bohatství.⁸⁵

Jezuité se pokoušeli vytvořit společnost paralelní kolonistům (tzv. redukce) – chtěli vychovávat indiány, což znamenalo udělat z nich 1) lidi a 2) křesťany. Král ale tyto společenství zrušil. V dekolonizaci pak hrála církev nezanedbatelnou úlohu. Až do 19. století chtěla oddělit misionářství od koloniální expanze (zabírání půdy). Chtěla pomoci původnímu obyvatelstvu; pro domorodce však tvořila s kolonisty jeden celek. Jiné to bylo se vzděláním, které jim dala – to přineslo avantgardu bojů kolonizovaných národů.⁸⁶

Dekolonizaci způsobila také opatření, jako umělé spojování a rozdělování území (v Africe či Indonésii), které probudilo nacionalismus původních národů. Další ránou byl socialismus a komunismus. V černé Africe, zejména v jejích anglických koloniích, vzniklo hnutí panafricanismus; již v roce 1900 se konala konference na toto téma v Londýně, v roce 1958 pak v Akkře.⁸⁷

Nezávislost USA vznikla ze vzpoury kolonistů, nikoli domorodců a Afroameričanů (ač za ni bojovali); cílem byly ekonomické zájmy. Tato dekolonizace však nevyřešila problém s černochoy. I prezident Lincoln si pokládal otázku, co s nimi dál. Vzniklo hnutí proti otroctví Back to Africa, které se však potýkalo s velkými problémy (počet otroků apod.).⁸⁸

Také kreolové bojovali proti Španělsku a uvalení královských daní. Podnětem k nezávislosti Jižní Ameriky bylo napětí s domorodci a nulová reakce metropole. Také ve Rhodesii vedli kolonisté válku s impériem, jelikož

---

⁸⁵ Ferro 2007: 265-267

⁸⁶ Ferro 2007: 267-268,305-307

⁸⁷ Ferro 2007: 307-323

⁸⁸ Ferro 2007: 268-324

chtěli vyřešit problém domorodců. Jejich mottem bylo „práce člověka civilizuje“.⁸⁹

Impulsy ke vzpourám byly různé, vyvolávaly je i kolonizované národy. Povstání v severní Africe bylo vyvoláváno na základě islámu, příslušnosti k arabskému světu či vlastenectví k rodné zemi. Ve Vietnamu či Indonésii šlo o odpor k Francouzům a Nizozemcům, v anglofonní Africe internacionalismus a panafricanismus. Cílem byla nezávislost a revoluce.⁹⁰ Mateřské země se však nechtěly svých kolonií vzdát, protože jim prý hrozí „světová revoluce“. Reakce metropolí se různily podle toho, zda za hnutím stáli kolonisté, nebo domorodci.⁹¹

Jiná byla situace v Alžírsku, kde nejprve kolonisté vycítili slabost 4. republiky, které chtěli využít k prosazení vlastních zájmů; na druhou stranu se ovšem báli osamostatnění a toho, co by se s nimi stalo. Proto by byli raději, kdyby protektorát vydržel. Jejich zájmem tedy nebyla nezávislost, ale spíše silná vláda; od roku 1956 vedli protesty.⁹²

Impéria počítala ztráty a přínosy kolonií (např. W.Gladstone, R.Cartier). Voltaire uvažoval, že pozitivem je bohatství, ale negativem ztráta lidí. V 18. století liberálové a merkantilisté považovali kolonizaci za přínosnou, ale podobně jako Voltaire upozorňovali na vylidňování mateřských zemí a dále nemoci (Boulainvilliers, Mirabeau, Montesquie). Montesquie tvrdí, že se nesmí předpokládat, že jsou to lidé. Podobně Voltaire vyzdvihuje paradox, jak můžeme hovořit o lidských právech, když černochoy nedokážeme považovat za lidi.⁹³

---

⁸⁹ Ferro 2007: 268-282

⁹⁰ Ferro 2007: 329

⁹¹ Ferro 2007: 392

⁹² Ferro 2007: 288-296

⁹³ Ferro 2007: 219-222

W. Petty či F. Quesnay si zase pokládali otázky ohledně ekonomické výhodnosti. Společnost přátel černochoů měla za cíl zrušení obchodu s černochoy, což by vedlo k lepšímu zacházení se stávajícími; na svobodu však podle ní zatím nebyli připraveni. J.P.Brissot (ze Společnosti) žádal i spolupráci na mezinárodní úrovni. Konec obchodu s otroky však nastal až v době, kdy se začalo více vyplácet nechat černochoy pracovat v jejich rodné Africe, např. zpracovávat palmový olej. Ke zpochybnění otroctví přispěla Francouzská revoluce a ve 20. století také socialisté, napadající celý kolonialismus. Kolonialismus na druhou stranu pomohl emancipaci žen v černé Africe. Také rasismus není výtvozem Evropanů; znali ho i Arabové, stejně jako otrokářství.⁹⁴

3.3 Reprezentace identit v uměleckých dílech

Další teorie, kterou v práci využívám, je reflexe literárních děl. Svět, jaký je, k nám přichází v protokolované podobě: buď kognitivním stylem praktického jednání konstituující naši každodennost (žitý svět), kognitivním stylem teoretického jednání (věda), nebo jako umění – například literatura. Literatura je prezentací kognitivní konstrukce světa. Na autora působí praktické nástroje i ty teoretického jednání – ne tak na jeho dílo, v němž se „zmocňuje“ pravdy, aby ji přetvořil v umělecký objekt. Literární dílo není verbálním produktem světa – ale světa autorova, který substitucí zkušenosti přesahuje každodennost. Autor navíc vystupuje jako partner. Také proto se stává předmětem zájmu sociologie.⁹⁵

Problematika reprezentace se v sociologii objevuje již delší dobu. Už v době tzv. krize reprezentace (v 80. letech 20. století) se autoři jako Clifford a Marcus (v návaznosti na předchozí období) zaměřili na text, který je *vždy* do jisté míry fikcí. Autor do něj totiž vkládá svoji osobnost – poznatky, zdroj a

---

⁹⁴ Ferro 2007: 219-233

⁹⁵ Alan - Petrusek. 1996: 7-9

způsob poznání, svoji osobní zkušenost. Dokonce i vědecké vědění je ovlivněno mocí (např. Derrida, Foucault).⁹⁶

Skutečné identity se mohou, ale také nemusejí odrážet v beletristických dílech. Záleží zejména na záměrech a možnostech autorů. Rozdílem mezi faktem a fikcí, etnografií a beletrií se zabývá např. Narayan, podle níž jsou odlišnosti v odhalení procesu, generalizaci, reprezentaci subjektivity a „zúčtovatelnosti“. Vědec (etnograf) musí přiznat, že jde o výzkum, popsat ho. Nesmí bezdůvodně generalizovat, jen tehdy, pokud to má dostatečně podloženo daty (např. výpovědi o rituálech a společnosti). Musí se pokusit najít svůj vliv na výzkum a výslednou práci a zveřejnit ho. Také by měl umět „zúčtovat“ s vědou, ale mít odpovědnost i vůči zkoumaným a zadavateli. Nic z toho autor beletrie nemusí; tradice je přesně opačná.

Tato práce se soustředí na postavy kolonizátorů a kolonizovaných. O kolonizátorech toho bylo napsáno mnoho, ať už jakkoli pokřiveného. Kolonizátor v dílech vystupuje jako „nadřazený“, který koná své „poslání“. Některé společnosti si podmanil, jiné rozvrátil (jako říši Aztéků). Ovšem obhájí se misijní činností, civilizačním procesem. Také se poukazuje na to, že nebyl jen vojákem, ale i doktorem a učitelem.

Evropské obyvatelstvo, které nemělo s koloniemi vůbec žádný kontakt, nebo jen zprostředkovaný, bylo masírováno jednak idylickou legendou „shora“, že kolonizace je ekonomickou a civilizační záležitostí. Další masáž směřovala od spisovatelů – jednalo se o fantazie, cestopisnou literaturu, např. známý Robinson Crusoe či Mladá indiánka (o Americe, Nicolase de Chamfort 1764), kde se láska Evropana zosobňujícího prohnitou metropoli snoubí s čistotou domorodé dívky. Pro P. Lotiho či J. Conrada byla domorodá společnost vždy lepší než evropská. Tato literatura sloužila částečně jako propaganda, která vyvolávala chuť poznat cizí kraje. Naopak dobrodružné romány, jako například

---

⁹⁶ přednášky Sociologie a etnografie PhDr. Jaroslavy Hasmanové Marhánkové, Ph.D. (2009/10) a Kritická diskurzivní analýza PhDr. Tomáše Kobese, Ph.D. (2010/11) na Katedře sociologie ZČU

ty od Rudyarda Kiplinga, nepřímo opěvovaly metropoli. Kapitola sama pro sebe pak byl Jules Verne; jeho hrdinové z kolonií se stávali novými elitami civilizace. Zároveň s nadřazeností přirozeného stavu se tedy objevuje i požadavek přechodu k technice. V románech vystupuje „dobrý divoch: laskavý, přirozený, se vztahem k přírodě (děj se odehrává v Americe nebo na Sibiři v „ne-opravdových státech“). Na druhou stranu se objevuje i „zlý divoch“ (a to v černé Africe, u Tatarů – tedy tam, kde se staví proti podnikání Francie). V Kapitánu Nemovi se vypráví o vzpouře Inda proti anglickým pánům, který se staví „vetřelcům“ na odpor. Jde o kritiku anglické kolonizace. Mezi další autory patří George Colman, F.-R. de Chateaubriand, J.F.Cooper, B. de Saint-Pierre.⁹⁷

Zkoumaný vztah se vyskytuje i v dalších uměleckých dílech, například ve filmech. Film *Láska v poušti* (Jean Renoir 1929), ač oslavuje kolonizaci země, tak zde nejsou vidět téměř žádní Arabové. (Podobně je tomu u *Velké hry* J. Feydera - 1934). Domorodá čtvrť je zde jen dusivým prostředím děje (jako u *Pépé le Moko*), Maghreb není rámcem historickým (viz také *Pevnost zatracených*, 1935, kde vystupuje Arab jako ničema narušující řád). Roli domorodců hráli téměř vždy Evropané (jiným příkladem je *Vinnetou*). Arabové zastupovali ve filmech představu židů. Drama nastávalo, když se domorodá dívka zamilovala do kolonizátora. Domorodá dívka coby hlavní postava byla tabu; naopak často byl takto oslavován voják. Angličané představovali vlastnosti jako humor, chladnokrevnost, sport, zatímco domorodci vystupují jako despotové, věrní služebníci (s dětskými vlastnostmi), stateční protivníci. Také mohou chtít být jako kolonista; ovšem v jádru jsou to špatní lidé.⁹⁸

Reprezentace identit kolonizovaných se objevuje v práci E. Saída.⁹⁹ Jeho *Orientalismus* kritizuje vztah Západu k Východu, eurocentrismus, ideologické zakotvení textů v koloniální zkušenosti a upozorňuje na odlišný pohled a

---

⁹⁷ Ferro 2007: 207-210

⁹⁸ Ferro 2007: 210-213

⁹⁹ Said 2008

zkušenost utiskovaných. Ti měli podřadné postavení; stali se z nich otroci, sluhové a jiní pomocníci, byli využíváni; neměli rovná práva. Již dříve Montesquie v Perských listech kritizoval Francii z pohledu Východu.

Dle Frantze Fanona domorodé město (Alžír) má špatnou pověst, hladoví po matce, botách, po světlech. Je plné Arabů. Kolonizovaný závidí kolonistovi. Cesaire v dramatu *The Tempest* ukazuje touhu po svobodě dvou lidí: z nich jeden bojuje rebelií, druhý pak apelem na morální hodnoty. Alžírskou válkou byla poznamenána celá generace spisovatelů (J. P. Sartre), ovšem aktivní postoj proti válce se u nich projevil až po vypuknutí války (v roce 1955, ale bombardování už 1945).¹⁰⁰

Portugalci se chlubí, že přinesli do Afriky myšlenku lidských práv a rasové rovnosti (např. Franco Nogueira 1967). Gilberto Freyre v knize *Casa grande e senzala* i přes rasistickou ideologii vyzdvihoval přínos černochoů pro brazilskou kulturu a také mísení černochoů s bělochy považoval za přínos.¹⁰¹ (Jinou knihou tohoto autora se zabývám v komparaci).

Ale ani kolonizovaní nezůstávali s tvorbou pozadu. Například v Peru nebo Sao Tomé vznikaly od 16. století hry, ve kterých byli obviňováni kolonisté. Africká kinematografie se zas soustředí spíše na nekolonialismus, zatímco specifické Alžírsko se zabývá kolonialismem a ponížením pod evropskou nadvládou.¹⁰²

V Indii sepsal stanovisko poražených K. M. Panikkara: *Asia and Western Dominance* (30. - 50. léta 20. století). Soustředí se na témata dovozu textilu a čaje, odbyt anglických výrobků, nadvládu portugalskou, nizozemskou, francouzskou a nakonec anglickou. Dále upozorňuje na domýšlivost misionářů a na pomalý úpadek vlivem vzpour. Počátkem 20. století idealizuje nadvládu

---

¹⁰⁰ Ferro 2007: 166-168, 226

¹⁰¹ Ferro 2007: 179-181

¹⁰² Ferro 2007: 241-254

muslimů B. Č. Pál, který píše, že měli více svobody, hinduisté nebyli diskriminováni; Angličané vysáli jejich bohatství.¹⁰³ Zde se budu zabývat jedním z děl Thákura.

4 METODOLOGIE

V této části se zaměřím na analýzu korpusu šesti knih, ve kterých se objevuje vztah kolonizovaného a kolonizátora v 1. polovině 20. století. To nemusí nutně znamenat, že byla v této době napsána, ani že jejich autoři v této době žili, i když většina děl z výběru tyto podmínky splňuje. Vybrala jsem 6 knih, jejichž autoři jsou jak Evropané (Francouzi, Nizozemec, Čech), tak i neevropané (Bengálec, Jihoameričané). Jsou zde tak zastoupeni jednak spisovatelé z impérií a jednak z (ex)kolonií. Protože tato práce porovnává dané vztahy, začnu nejprve představením toho, co je srovnávací výzkum. Budu pokračovat popisem děl a poté se budu zabývat vztahem samotným. Nakonec tyto vztahy mezi sebou porovnam.

4.1 Srovnávací přístup

V sociologii je srovnávací přístup (komparace) jedním ze základních metod výzkumu. Empirické srovnávání společenských systémů stojí již na počátku této vědy, jelikož sociální teorie se bez mezinárodní perspektivy neobejde. Srovnání prováděli již otcové zakladatelé – Weber a jeho srovnání světových náboženství, Durkheimovo srovnání dělby práce či Marxovo srovnání sociální a politické změny, ale i další, například Spencer, Tocqueville, Tönnies, Simmel.¹⁰⁴

---

¹⁰³ Ferro 2007:257-261

¹⁰⁴ <http://www.socioweb.cz/index.php?disp=teorie&shw=450&lst=107>

V současnosti je poptávka po něm aktuální hlavně z důvodu globalizace. Uplatňuje se zejména v kvantitativním výzkumu, ale i v případových studiích. Komparace se užívá zejména na jednotky, jako je společnost, stát, národ, případně město apod. – důležitá je srovnatelnost dat. Někdy je však tento ideál překryt dosažitelností dat. Silnou tradici a mimořádný význam mají mezinárodní srovnávací výzkumy (EVS, ISSP, ESS, OECD).¹⁰⁵

Avšak ke komparaci dochází daleko častěji. Sociolog například srovnává cizí společnost se svojí vlastní. Komparace pak znamená srovnání napříč časem (diachronní) či místem (synchronní) nebo jejich kombinaci. Komparace může vycházet z přístupu historického, kvalitativního, kvantitativního, idiografického či nomotetického, může být explicitní nebo implicitní. Takto se dají srovnávat příčiny válek (př. Wimmer a Min) či dopady změn v politikách, vzdělání, partnerské vztahy (př. Raymo a Iwasawa), občanská participace (Anderson, Cutis a Graab), dopady sociální politiky (Mandel a Semyonov), eroze třídní identity dělníků (Goldthorpe), zavedení školného (Matějů a kol.), sklon k sebevraždě (Tubergen, Grotenhuis a Ultee) a další.¹⁰⁶

Dalším příkladem může být srovnání různých kulturních prvků, které se odrážejí např. v médiích (Benson a Saguy)¹⁰⁷. V tomto případě bude předmětem výzkumu komparace vztahu kolonizovaného a kolonizátora v 1. polovině 20. století v 6 vybraných knihách. Jedná se o idiografický přístup (případovou studii trendu daného vztahu), jde tedy o kvalitativní výzkum, který rozebírá pouze několik textů a jejich souvislostí vzhledem k hledanému vztahu. Neklade si za cíl vyčerpávající popis a interpretaci ani kompletního díla vybraných autorů, natož pak z toho vyvozovat srovnání reálných poměrů v zemích autorů. Případová studie je detailní studie jednoho nebo několika

---

¹⁰⁵ <http://www.socioweb.cz/index.php?disp=teorie&shw=450&lst=107> , Disman 1993

¹⁰⁶ přednášky Metodologie výzkumných projektů Doc. PhDr. Martina Kreidla, M.A., Ph.D. (2009) na Katedře sociologie ZČU

¹⁰⁷ Benson – Saguy 2005

málo případů. Sbírá se velké množství dat z malého vzorku případů. Jde o zachycení složitosti vztahů v jejich celistvosti. Aby byla provedena kvalitně, je třeba ji provádět důkladně; pak se dá předpokládat lepší porozumění dalším podobným případům. Na závěr se případ(y) vztahují k širším souvislostem a posuzuje se validita.¹⁰⁸ Moje komparace vychází ze srovnání daného vztahu, který jsem našla v dílech, a porovnání rozdílů. Porovnávat budu i vztah konkrétních textů k realitě.

4.2 Albert Camus: Cizinec

Albert Camus se narodil roku 1913 ve francouzském Alžírsku, kde také vystudoval filosofii. Z důvodu své novinářské činnosti byl však ze země vyhoštěn a přestěhoval se do Paříže. Po válce se začal věnovat naplno literatuře, v roce 1957 získal Nobelovu cenu. Byl levicově orientovaný, zajímal se o dění v Alžírsku. Jeho román *Cizinec* se odehrává právě v Alžírsku, asi v první polovině 20. století. Kniha patří k existencialistickému proudu. Hlavní postava románu, alžírský úředník Mersault, pochoval matku, na jejímž pohřbu neprojevoval žádné city, ani si ji nepřál vidět. To vyvolalo otázky u přítomných. Poté se sblížil s bývalou kolegyní, a aniž by držel smutek, začal se s ní vídat, chodit do bazénu apod. Odmítl práci v Paříži, protože k tomu neviděl důvod (proč měnit svůj život, když ten stejně nikdo nezmění), což se nelíbilo jeho nadřízenému. Jeho soused ho požádal o pomoc při sepsání dopisu své nevěrné přítelkyni, Mersault mu vyhověl. Následně souseda začali pronásledovat Arabové, mezi nimiž byl bratr oné přítelkyně. Jednoho dne Mersault na pláži (po předchozí potyčce) zabil jednoho z Arabů. Došlo k tomu podle hlavního hrdiny nešťastnou náhodou, když mu slunce oslepilo oči a jemu bylo špatně. Hlavní hrdina románu za to dostává trest smrti. V soudním řízení hraje roli také to, jak se staví ke společnosti, k životu a k situacím, které zažil, jako byla smrt jeho matky. On se však drží svých pocitů a není ochoten

---

¹⁰⁸ Hendl 2005

se přizpůsobit tomu, co by soudce a ostatní chtěli slyšet. Nechce se ani vyzpovídat ze svých hříchů. Ostatní ho nechápou. V cele pak hodnotí svůj život, přemýšlí o jeho smyslu, a dochází k názoru, že je cizincem ve společnosti i ve svém životě.

V románu *Cizinec* se na počátku dovídáme, že se děj odehrává v Alžírsku. Kniha byla vydána v roce 1942. Vystupuje zde několik Arabů, přičemž žádný z nich není označován jménem, ani u soudu, vždy se hovoří pouze o „Arabovi“. Např. na straně 76: „Prokurátor o mě pohledem nezavadil, jen mi zpola nastavil záda a prohlásil, že pokud pan předseda svolí, rád by se dozvěděl, zda jsem se k prameni vrátil sám s úmyslem Araba zabít.“ či 85: „Všechno, co říkal, bylo logické. (...) Skolil jsem Araba, tak jak jsem to předem plánoval.“ Arabové v textu vystupují jako lotři, potenciální zločinci, vystupující ve skupině (bratra sousedovy přítelkyně doprovází další, zřejmě příbuzní a přátelé).¹⁰⁹

4.3 Jean-Paul Sartre: Vězňové z Altony

J. - P. Sartre byl dalším francouzským spisovatelem a existencialistou (stejně jako Albert Camus). V roce 1964 odmítl Nobelovu cenu. Narodil se v Paříži; za druhé světové války byl zajat v Alsasku a internován. Navštívil řadu zemí. Sympatizoval např. s Titovým komunismem v Jugoslávii. Politicky se angažoval v otázce emancipace bývalých kolonií, například nezávislost Alžírsko.

Kniha je dle autora parafrází na děj v Alžírsku (zejména Franzovo chování k civilnímu obyvatelstvu nepřítele).¹¹⁰ Samotná druhá světová válka také vykazuje některé znaky kolonialismu. Ve hře vystupuje rodina von Gerlachových. Ústřední postavou je starší syn Franz, kterého, pološíleného,

---

¹⁰⁹ Camus 2009

¹¹⁰ rozhovor s J. - P. Sarterem na <http://www.sds.cz/docs/prectete/eknihy/r/r3.htm>

skrývají třináct let v domě; v roce 1956 ho nechali prohlásit za mrtvého. Otec má velkou loděnici, za 2. světové války dodával vládě lodě. Dal jim také k dispozici svůj pozemek, kde byl zřízen koncentrační tábor.

V roce 1941 Franz skryl polského rabína, ale ten byl odhalen, a tak musel Franz narukovat. Do té doby byl proti válce; ve válce však zřejmě páchal – nebo nechal páchat – násilí. Franz obviňuje svého otce ze svého chování: „mučil jsem lidi, protože vy jste udavač,“¹¹¹ - otec zřejmě udal rabína, kterého Franz skrýval. Hrozila mu dokonce smrt oběšením za krytí jeho sestry, která nejprve vyprovokovala a pak zranila amerického vojáka. Proto ho otec skryl. Po celé roky se skrýval dobrovolně, protože si myslel, či chtěl, aby Německo chátralo za hříchy, které činilo na ostatních národech. Západní Německo je však po porážce paradoxně nejbohatším státem Evropy. Franz tedy žije jen v kontaktu se svou sestrou Leni, která se o něj stará, a se svými vymyšlenými Kraby, kteří mají být nástupci lidí a před kterými se obhazuje.

Ve hře padá otázka viny. Jsou vinni všichni Němci? Je vinen Němec, který kohokoli ušetřil – protože v tu chvíli „zabil jiného Němce“? Franz říká: „Válka je mým údělem.“¹¹² Když řekne Johanně (manželce svého bratra) příběh s jistou ženou za války, Johanna mu odpovídá, že by ho již nemilovala. Pak však ještě obrátí; Franz ji chlácholí „Můžete se na mě usmívat, zabil jsem Německo přemírou citlivosti.“¹¹³

„Válka prochází skrz tebe. Budeš-li ji odmítat, odsoudíš se k bezmocnosti. Prodal jsi svou duši za nic, moralisto. Já si dám aspoň zaplatit.“¹¹⁴ Bojoval alespoň za svou zem. Sestra Leni pak Johanně prozradí, že Franz nechal své muže za války mučit zajatce. Do té doby o něj obě ženy soupeřily; Johanně se

---

¹¹¹ Sartre 1961: 226

¹¹² Sartre 1961: 198

¹¹³ Sartre 1961: 199

¹¹⁴ Sartre 1961: 205

však v ten okamžik zhnusí, už mu nevěří. Otec, který má rakovinu, se nakonec s Franzem zabije v autě.

4.4 Frank Westerman: El Negro

Nizozemský spisovatel Frank Westerman (1964) studoval tropickou agronomii, působil také jako korespondent deníku De Volkskrant a NRC Handelsblad. Ve svých literárních dílech zpracovává svoje zkušenosti, zamýšlí se nad otázkami rasismu, stalinismu či hledání vlastního postoje k víře. Za svou práci dostal několik ocenění, například Zlatou sovu (2004).

Na rozdíl od předchozích knih, které jsou zaměřeny a děj a na prožitky hlavních postav, u následujících knih již najdeme tematiku kolonizovaných a kolonizátorů ve větším měřítku. Díla jsou také realistická (eseje, vlastní recepce reality). Kniha El Negro vypráví o zážitcích a zjištěních autora, které se týkají tématu kolonizace a dekolonizace. Vychází z množství odborné literatury, dobových záznamů i poezie. Autor viděl jako student ve španělském městě vycpaného černocha, a později začal pátrat po jeho osudu. Zároveň popisuje svoji práci v rozvojových projektech na Jamajce a v Peru.¹¹⁵ Knihu jsem zde vybrala proto, že reflektuje konfrontaci kolonizovaných a kolonizátorů od zámořských objevů až po autorovu současnost. Vychází jednak z odborných knih, ale také z vlastních zkušeností jevů, které přetrvávaly celé 20. století.

V Peru, kam přijel v rámci tropické agronomie, chtěl autor žít jako domorodci, a tak se ubytoval v jejich vesnici. Zde byl také podezřelý, zda není *karisiri* („tukodoj“), protože byl cizincem přicházejícím s dobročinnou záminkou, a proto by pak prý mohl vysávat indiány stejně jako katoličtí duchovní. Obyvatelstvo bylo zneklidněno partyzány. F. Westerman sám zažil ohrožení Sendero Luminoso (Světlou stezkou) – Gonzalovými oddíly

---

¹¹⁵ Westerman 2007

v partyzánské válce v Peru.¹¹⁶ V roce 1989 se vrátil jako novinář do Limy, a to v době prezidentských voleb, které podle něj byly pro Peru zásadnější než rozvojová práce.

Na Jamajce se setkal s tím, že v rýžové oblasti George Plain žijí především indické rodiny, které se jediné vyznají v pěstování rýže. Výdej nájemních smluv je tu prý samá korupce; fungují jako subdodavatelé oficiálních kreolských nájemců. Na stoletou španělskou nadvládu tu prý vzpomíná jen jediná katedrála, díky Angličanům, bukanýrům i přírodním podmínkám. Autor si všímá přejmenovávání názvů měst, řek apod. Jako bílý zde byl atrakcí, ptal se sám sebe, zda má něco předvést, nebo to má brát jako pokání. V Kingstonu mu byla některá místa jako bílému zakázána.¹¹⁷

Obytné čtvrti Kingstonu působily spíše jako smetiště; ulice byli plné cyklistů a nosičů nákladáčků. Frank bydlel u svého krajana, Nizozemce Hartmana, který měl černou hospodyně a zahradníka, s čímž se Frank nechtěl smířit. Hartman mu ale vysvětlil, že tak to tam chodí.¹¹⁸

Co se týče vycpaného černocho „El Negra“, s nímž se setkal ve španělském muzeu, byl označen jako „Bechuana“ na pohlednici, ale na podstavci byl nápis „Křovák z Kalahari“. Již tento rozpor ho rozčílil. Během průzkumu zjistil, že se jedná o dílo bratrů Verreauxových, kteří se zabývali vycpáváním zvířat. Verreaux ho údajně ukradl jeho příbuzným tak, že ho po pohřbu vyhrabal ze země a poté vycpal a přivezl do Evropy. Ve Francii o něj zřejmě nebyl velký zájem (předběhla ho Hotentotská venuše). Dalším majitelem byl Darder, ovšem o přesné historii majitelů se jen domnívá. V Darderově katalogu (1805) se našla zmínka o Bečuáncích: jazyk zní měkce a sonorně, žijí společně s dobytkem ve výběhu, velí jim náčelník, zámožnost muže se pozná dle počtu žen. Jsou bystří a učenliví, napodobují cizí slova,

---

¹¹⁶ Westerman 2007: 87

¹¹⁷ Westerman 2007: 1-23

¹¹⁸ Westerman 2007: 22-27

avšak nepodrobili se křesťanství. Jsou prý udatní, ne však bojovní; ženy jsou plodné, ale nespokojené se svou barvou kůže – proto prý používají kašičku z okrového prášku a vonné byliny.¹¹⁹

8. 9. 2000 byl uskutečněn převoz El Negra, 2003 bylo zavřeno celé muzeum. O odstranění černochoa ze sbírky se zasloužil černý lékař Arcelin, který proti jeho vystavování, podle něj rasistickému, bojoval už od roku 1991. Místní se ho však vzdát nechtěli. Pomohl mu skandál, který vyvolal během olympijských her v roce 1992. Historie muzea byla taková, že v roce 1996 slavilo 80. výročí založení Darderem, který v roce 1910 přijel k léčivým pramenům do Banyoles, načež zde vysadil kapry; za to se mu dostalo uznání, získal i čestné občanství. A tak daroval městu svou sbírku. V roce 1962 se však v listu Horizontes objevil článek, že El Negro je riskantní precedens: co kdyby například v Africe takto vystavovali bělocha? V té době Arcelin mezi prvními hlásal v Seville, že i černí Afričané mají historii. V roce 1993 nechal starosta Banyoles provést pitvu, při níž se zjistilo, že jde o afrického Křováka. V roce 1997 vedl Arcelin proces proti obci Banyoles. Autor si uvědomuje, že jde o katalánskou obec, jejíž hrdost se projevuje tím, že si od nikoho nenechají nic přikazovat. V roce 1999 bylo rozhodnuto vrátit El Negra do Afriky, konkrétně do Botswany, jelikož zde žijí poslední Křováci. Toto bylo uskutečněno v roce 2000, poté, co tělo bylo zbaveno všech nepatřících částí, jako slámy, ale i kůže natřené krémem na boty.¹²⁰

Spisovatelka Antjie Krogová si Westermana pozvala, aby pohovořil v Jižní Africe o El Negrovi. Sama píše zprávu o apartheidu. Od ní se dozvídá, že zatímco bílí jsou zaměřeni na budoucnost, černí na minulost, na děkování předkům. Proto jeho návrh diskuze o tom, zda by nebylo lepší El Negra vystavovat dál, tentokrát jako oběť rasismu, se nesetkala s kladnou odezvou. El Negra si mimo jiné chtěli přivlastnit také míšenci Korana, zřejmě kvůli

---

¹¹⁹ Westerman 2007: 103

¹²⁰ Westerman 2007: 152-186

území, jelikož nejdříve „nebyli dost bílí“, teď zase nejsou „dost černí“; v rodném listě mají „coloured“. Archeolog David Morris, kterého Westerman požádal o pomoc při pátrání po kořenech El Negra, zjistil podle fotky jeho štítu, že byl nejspíše Tswana z rodu Batlhaping – „rybí lidé“, mluvil čwanštinou. Ovšem podle pitvy byl prý Křovák – je tedy možné, že splynul ve svazku s Tswany. Jeho druhý africký pohřeb se týkal v podstatě jen lebky, na které však byly zuby, které na rentgenových snímcích nebyly. O hrob nyní už nikdo nejeví zájem, nestal se národní památkou.¹²¹

Autor upozorňuje na 9. kapitola Genesis: ta říká, že Noemův syn Chám (předpokládaný praotec černé rasy) nedopatřením zahlédl svého otce ve stanu nahého a opilého a za to prý jeho potomstvo má být odsouzeno být „nejbídnejším otrokem svých bratří“.¹²² To bývá považováno za podklad rasismu v Bibli. V této souvislosti můžeme zmínit Mendozovu knihu Město zázraků, kde píše o rozpadu španělské říše: zatímco si Británie, Francie, Itálie, Německo a Belgie dělily Afriku, v roce 1816 začal její rozpad odloučením Argentiny, pokračoval v roce 1818 osamostatněním Chile, 1824 Peru, 1838 Nikaraguy. Španělsko bylo v zajetí katolicismu, pouhá zmínka o Darwinovi byla rouháním.¹²³

Dále popisuje Westerman setkání se Sabaterem – zoologem a etnografem, který žil od roku 1940 čtyřicet let v Africe, odkud přivezl bílou gorilu, která ho proslavila. Do Afriky utekl před válkou, pracoval nejprve jako dozorce na kávových plantážích svého příbuzného. Westerman se dozvídá, že v roce 1906 byl v newyorské zoo v kleci se šimpanzi zavřen pro potěchu diváků i Pygmejec. A ještě v 60. letech prý byli Pygmejové považováni ve Španělsku za podlidi. El Negro dostal v muzeu místo svého úzkého proužku látky v rozkroku sukničku; mazali ho černým krémem na boty, aby nevybledl.

---

¹²¹ Westerman 2007: 186-217

¹²² Westerman 2007: 27

¹²³ Westerman 2007: 106-110

To svědčí víc o divácích než o něm. Darder ho umístil do síně člověka, ale veřejnost takový detail zřejmě nevnímala – dodnes prý považují černochoy za podřadné.¹²⁴

V Sieře Leoně se dočetl v místním tisku, že v Africe probíhala povstání, která se od roku 1963 dostala až do Sierry Leony. Kamelot, který mu výtisk prodal, uprchl jako středoškolák z diamantového pásu; chtěl se stát právníkem jako strýc, ale nyní zde prodává i své učebnice. Drama povstání odráží africkou nemohoucnost při přechodu k budování a rozvoji. Po dekolonizaci totiž nastal úpadek; to viděl na příkladě přátel z Guineji-Bissau: z Guinejců se stal národ závislý na pomoci.¹²⁵

Brabantští selští synci, kteří nemohli převzít hospodářství, odcházeli až do poloviny 20. stol. do Afriky jako misionáři, dnes jako rozvojoví pracovníci. Otázka je, jaký je v tom rozdíl. V obojím případě jde o vnášení evropského pohledu na věc. Například jeden genderový projekt, který měl dosáhnout vzrůstu výnosů rýžových polí žen, v praxi dopadl tak, že jakmile tento způsob začal vynášet, ujali se ho muži. Nizozemská pomoc měla dva důvody: 1) uplatnění pro bývalé kolonisty z Indonésie a 2), aby si sovětský blok nezískal méně rozvinuté země pomocí darů na svou stranu. I z těchto důvodů se Westerman rozhodne stát se raději novinářem, který je na rozdíl od rozvojových pracovníků nestranný a nic nekazí svým „dobrým úmyslem“.¹²⁶

Autor také potvrzuje teorii, že do Freetownu se nastěhovali bývalí otroci a svobodní černoši ze Severní Ameriky, kteří měli zastánce mezi britskými kvakery a metodisty, jelikož „všichni jsme děti jednoho otce“. Abolicionisté chtěli navrátit černochoy z Ameriky zpět do Afriky; nejprve jich poslali 400, při druhé plavbě pak na 1.200 černých kolonistů, kteří založili právě Freetown. Docházelo však k šarvátkám s bílými ze Sierra Leone Company. V roce 1807

---

¹²⁴ Westerman 2007: 110-118

¹²⁵ Westerman 2007: 118-121

¹²⁶ Westerman 2007: 121-124

byl v Británii zaveden aboliční zákon; roku 1827 byla založena ve Freetownu misijní škola. Bylo však potřeba černých kněží, protože byli odolnější proti místním podmínkám.¹²⁷

Autor dále vypráví o dekolonizaci; bavil se s bílým Jihoafričanem a s černým šéfredaktorem Sierra Leone Digest. Znovuzajatí (osvobození, kteří opět padli do rukou otrokářů) stvořili míšence asi ze stovky afrických kmenů, tzv. Kriové – byli černí, ale zároveň úspěšní, uvnitř se cítili být Angličany.¹²⁸ Britské humanitární zasahování v Africe se koncem devatenáctého století změnilo v agresivní imperialismus – 1860-1870 museli Kriové znovu přenechat vysoké hodnosti bělochům. Od roku 1871 díky chininu proti malárii mohli Evropané otevřít srdce Afriky obchodu; 1884 došlo k rozporcování Afriky. Kolonizaci podpořila špatná zkušenost Britů s propouštěním otroků a rodící se darwinismus. Vládou byli pověřeni místní kmenoví náčelníci. Až po druhé světové válce dostali Kriové samosprávu znovu do svých rukou. V roce 1957 proběhly první volby, v nichž ale velkou roli sehrála nedočkavost (na opozici). Afrika se „utrhlá ze řetězu“.¹²⁹

4.5 Vladimír Ustohal: Tahitská odysea

Doc. ing. Vladimír Ustohal, CSc. se narodil 3. 2. 1938 v Brně. Na VUT (Vysoké technické učení v Brně) přednáší materiálové inženýrství. Věnuje se publikační činnosti, mimo jiné vydal knihu Tunely pro messerschmitty. Autor sám v devadesátých letech navštívil Tichomoří.¹³⁰

Tato kniha vypráví skutečný příběh Čecha Františka Jeřábka, který většinu svého života prožil v zahraničí. Autor se s ním seznámil v roce 1954, jelikož

---

¹²⁷ Westerman 2007: 127-128

¹²⁸ Westerman 2007: 129-144

¹²⁹ Westerman 2007: 144-146

¹³⁰ Ustohal 2004.

jeho zájmem byly osudy Čechů žijících v zahraničí. František Jeřábek prožil řadu let na Balkáně a také v Tichomoří, v té době žil už 6 let opět v tuzemsku. Stali se z nich přátelé, Ustohal rodinu navštěvoval až do jejich smrti. Případů Čechů, kteří přijeli do Francouzské Polynésie za obživou, zaznamenal autor na sto, ale v době, kdy se za nimi konečně mohl vypravit, už žili jen jejich potomci. Přesto se rozhodl příběhy zveřejnit.¹³¹

František Jeřábek pocházel z Tišnova a již jako dítě se toulal a miloval cestopisy. Prvně se vydal za hranice na vojenskou službu do Dalmácie (tehdy patřila Rakousko-Uhersku) a Kotoru, kde se naučil k němčině ze školy ještě italsky a srbochorvatsky. V teplé Dalmácii pak zůstal a oženil se, ale pak museli kvůli práci odejít. V Hamburku dostal práci jako tlumočník a díky tomu se podíval až do Argentiny. Procestoval Jižní Ameriku, zdokonalil se ve španělštině, živil se na plantážích cukrové třtiny i prodejem činčil.¹³²

Po návratu na Moravu se rozhodl vyučit v novém oboru - automobilové škole. Nastoupil u Laurina & Klementa, odkud ho poslali do Černé Hory. Tam pracoval jako řidič pro ministerstvo války a také jako nákupčí ovčí vlny pro moravské textilky. V říjnu 1912 pak vypukly války na Balkáně, proti Turkům a následně Bulharům, které prožil u vojenské autodopravy. Nato začala velká – první světová – válka. Zůstal zde i přes výzvy k návratu do své vlasti, tedy tehdy Rakousko-Uherska, nyní u armády. Až do konce války zůstal ve službách krále Nikoly.¹³³

Po válce byl rozhodnut zůstat už navždy v Československu. Půl roku po propuštění z armády sehnal práci jako úředník policejního ředitelství. Bohužel žena už se k němu z Černé Hory po tolika letech odloučení nevrátila. Oženil se tedy podruhé. Ovšem po čase začal přemýšlet, že by opět odjel někam daleko, našel ráj místo lží a chamtivosti, které potkával. Žena ho podpořila.

---

¹³¹ Ustohal 2004: 5-7

¹³² Ustohal 2004: 8-18

¹³³ Ustohal 2004: 18-28

Netoužil po majetku, jen po zdraví a spokojeném rodinném životě. V té době mu bylo už 40 let. Rozhodli se po přednášce cestovatele A. V. Nováka pro Tahiti. Jeden z krajanů, inženýr chemie Řivnáč, tam chtěl dokonce založit českou osadu včetně pěstování, vybudováním cukrovaru, mydlárny, mlýna, pily apod. Na Tahiti je přístav Papeete, kam jezdí autobus, produkty se dovážejí z Austrálie, zeleninu pěstují jen Číňané, diktující si ceny, drůbež je drahá. Takže by byl případně zajištěn i odbyt. Na Tahiti žilo tou dobou kolem 10 000 lidí. Bylo by potřeba družstva, asi sto lidí. Zájem o pozemky měli i v Americe a Austrálii. Ač se jedná o Francouzskou Oceánii, Francouzi se sem nestěhují, protože je to pro ně příliš daleko. Mohl se zde snadno uplatnit řemeslník, cukrář či uzenář. Další krajan, Hušek, pomlouvající Řivnáče, mu podal informace o kolonizaci společností Franco-Tchécoslovaque; Francouzi v ní měli fungovat jako sponzoři, Čechoslováci jako pracovní síla. Jeřábek věděl, že si krajané v cizině bohužel konkurují. Asi třicet zájemců vytrvalo, i přesto, že Novák v přednášce zmínil, že těžká práce zde vede k onemocnění, domorodci se nenechají přinutit k práci a Číňané jsou drazí.¹³⁴ (Na ostrovech žila početná menšina Číňanů. Usadili se v 60. letech 19. století jako námezdní dělníci na bavlníkových plantážích. Poté, co společnost zkrachovala, začali pěstovat zeleninu a někteří obchodovat.¹³⁵)

A tak prodali, co nepotřebovali, a nakoupili věci s sebou. 12. 9. 1925 vyrazili na cestu na Tahiti. Mezi 600 francouzskými úředníky, policisty, misionáři a kolonisty cestovalo na lodi 25 Čechoslováků. Loď měla zastávky v Guadelupe a v Martiniku, kde si připadali jako bílé vrány. Na lodi sklidili úspěch hrou na hudební nástroje a podnikavý Tahit'án pro ně hned uspořádal koncert.¹³⁶

---

¹³⁴ Ustohal 2004: 28-41

¹³⁵ Ustohal 2004: 88-89

¹³⁶ Ustohal 2004: 41-49

Tahiti (znamená Přesazená) bylo osídleno asi ve 3. století obyvateli Jihovýchodní Asie. Evropané do východního Tichomoří pronikli až s Magalhãesem v roce 1521, samotné Tahiti objevili teprve v roce 1767 Britové v čele s Wallisem. Navštívil jej také James Cook či William Bligh. V té době tu vládli domorodí vládcové (rod Pomare). Misijně zde působili britští protestanti; ovšem jejich spory se staly záminkou pro ovládnutí Tahiti Francouzi. Ti ovládli ostrovy v letech 1841-1881. Z protektorátu pak učinili svou kolonii, Francouzskou Oceánii. Hlavní město Papeete se stalo významným v ohledu zásobování velrybářských lodí (inspiraci našel v Polynésii např. Herman Melville pro svou knihu Bílá velryba), v době francouzské vlády se z něj stalo správní centrum ostrovů.¹³⁷

Guvernér jim vylíčil, že plány, které jim připravili jejich krajané, jsou nereálné, a že by raději měli začít pracovat na plantáži po domorodcích, kteří zemřeli na španělskou chřipku. Upozornil je, že přijeli za prací, své případné politické a další názory si mají nechat pro sebe. Nadšení z exotiky začalo brát za své, zbývala vidina každodenního boje o přežití. O vystěhovaleckém životě bez prostředků měli jen mlhavou představu. Nikdo z nich (kromě Jeřábka) nebyl zcestovalý, někteří by se nejspíš nejraději vrátili do Evropy; jenže na to už neměli finance. Navíc neměli znalost francouzštiny ani cizích jazyků, takže o to těžší byla vidina, že se rozejdou. Jeřábek to nevzdal, chtěl krajinu prodeje vidět na vlastní oči. Uměl si představit, že by se tamní džungle dala zkulturnovat, ale krajané ho přehlasovali a na Řivnáčův plán nedošlo. Další možností bylo zřízení české kolonie na Markézách, ovšem o tom nebyly spolehlivé informace a ostrovy byly tak vzdáleny, že i tento návrh byl zavržen. (Kolonie tu vznikla až po pěti letech, netrvala však dlouho.) Řivnáč jim nakonec práci sehnal: těm s rodinami přímo v Papeete, svobodným u Grand & Miller na ostrově Raiateji.¹³⁸

---

¹³⁷ Ustohal 2004: 49-53, 70

¹³⁸ Ustohal 2004: 53-56

Raiatea, původně Havai'i, byla osídlena pravděpodobně lidmi z ostrovů Samoa. Zachovalo se zde středisko kultu boha Oro, rozsáhlý areál marae Taputapuatea, nejvýznamnější v celé Polynésii. Sjížděli se sem obyvatelé ze vzdálených ostrovů, aby tomuto místu projevíli úctu. Od zátoky ostrova Raiatea dle tradice začaly velké plavby na Havajské ostrovy a Nový Zéland. Za Cooka byli zřejmě místní náčelníci vyhnáni a ostrov ovládala Bora Bora. Jeden z vyhnanců se plavil s Cookem na Endeavouru. Na Raiateje působili angličtí misionáři od roku 1818 a ještě dlouho po francouzském obsazení. Francouzi se na ostrově potýkali ještě v roce 1897 s nepokojí; poslední náčelník Teraupoo byl vypovězen na Novou Kaledonii.¹³⁹

Firma Grand & Miller jim pronajala plantáž s asi třemi a půl tisíci kokosovníků a vanilkou, o které se dávno nikdo nestará. Budou odvádět polovinu sklizně majitelům. S chlebovníky, pomeranči a banány si mohou dělat, co budou chtít, jelikož tam rostou divoce. Vše je také zarostlé tabákem a jiným plevelem. Zde založili 1. 11. 1925 první zemědělské družstvo Čechoslováků v jižních mořích: Association des Tchecoslovaques d'Océanie. Hned od začátku se potýkali s nesnázemi, jako jsou močály, ražení cest, potřeba postavit sklad, sušárnu, přístavní můstek, vybrat dno laguny, vykácet prales. S pomocí Tahitánů postavili první domek, dřevěný, stěny vypletli z bambusu, střechu zhotovili z listů pandánu. Zastřešené ohniště postavili mimo, u potoka. Jeřábek také začal s pěstováním zeleniny. Nejnutnější potraviny nakupovali u Číňana Zu Zana, občas jim něco věnovali rybáři.¹⁴⁰

V této oblasti se střídá období sucha s obdobím dešťů. Těšili se ze svých úspěchů, když se na Nový rok 1926 přihnal obrovský cyklon, který zdemoloval celý ostrov. Ve městě jim poradili, ať se nechají zaměstnat například jako dělníci ve fosfátových dolech nebo řemeslníci na Tahiti, protože i tento ostrov byl postižen. Někteří odešli na méně zničené pozemky. Jeřábek sám se vrátil

---

¹³⁹ Ustohal 2004: 57-58

¹⁴⁰ Ustohal 2004: 58-62

na jejich hospodářství. Po třech neúspěšných měsících se vzdal, ze svých a manželčiných zlatých šperků vyrovnali dluh celého družstva a odjeli. Pomohl jim místní, se kterým se spřátelili. Obávali se také komárů kvůli elefantiáze a lepře. Vrátili se na Tahiti, kde Jeřábek nastoupil ve stavebním podniku. Další práce však nebyla, přitom přijížděli noví krajané. Z nich někteří nastoupili do fosfátových dolů, a kdo měl peníze, odjel raději na Fidži, Nový Zéland nebo do Austrálie. Jeřábekovi přijali nabídku práce na plantážích na Bora Boře u Angličana Franka Homese, kam odjeli spolu s krajanem Karlem Němcem.¹⁴¹

Bora Boru („Vyzdvižená z temnoty“ nebo také „Stvořená bohy“) objevil roku 1722 Holanďan Jacob Roggeveen. Vládli zde náčelníci Tapoa První a Druhý; Francie ji anektovala roku 1888. Ovšem plán Homese se ukázal pro oba Čechy jako nevýhodný, a tak po devíti měsících zase odpluli. Dostali se znovu na Raiateu, kde začali spolupracovat s Řivnáčem. Sušili kopru, postavili vodovod a výběh pro dobytek. Neměli sice žádné výdaje, ale ani zisky. Němec získal místo v Československu, a tak nakonec odjel. Jeřábek už nechtěl zkoušet štěstí na plantážích, kde majitelé nedají nikomu vydělat, ale raději nastoupil u koloniálního podniku. Začal jako dozorce, později správce hospodářství.¹⁴²

Zaměstnával Tahitány, kteří se velmi dobře starají o své pozemky. O cizí se mohou zajímat, až pokud mají vlastní práce hotové. Číňané jim vzali dobře placená místa. Jeřábek nesouhlasí s Bougainvillem v tom, že by snad kradli. Zato se rádi baví; milují hudbu, zpěv a tanec. Z původních nástrojů se zachovaly zejména bubny, ale rychle zde zdomácněly kytara, tahací harmonika či ukulele, importované ve 20. století. Také melodie je ovlivněná Evropou. Tahitanky si často obouvají střevíce, ač z nich mají odřené nohy; ale co by neudělaly pro krásu? To muži jsou pohodlnější, vykračují si v obleku, ale naboso. Nosí se ponejvíce tkané látky, původní oděvy se zachovaly nanejvýš

---

¹⁴¹ Ustohal 2004: 62-68

¹⁴² Ustohal 2004: 68-89

jako kroje. Domorodý kouzelník chodící v ohni je také turistickou atrakcí. Dále zde žijí a pracují Annamové, kteří jsou dražší.¹⁴³

V Polynésii platí prohibiční zákon: alkohol si může koupit jen běloch, a to ještě jen na Tahiti - v Papeete. Výjimkou je pouze svátek pádu Bastilly. Tahitáné často žili několik let v nesezdaných párech, což nevadilo Francouzům, ale zato to neradi viděli Britové. Ženy na provdání, zejména z ulice, jim policie ráda povolila přivést. Tahitanky se rády provdávaly za bílé muže, kteří se tu usadili.¹⁴⁴ Místní léčitelé umí léčit řadu nemocí, jak Jeřábek viděl na vlastní oči. Život tu má jiný smysl: například spojení ostrova s okolním světem se odehrává díky škunerům třeba jen jednou za týden či měsíc, a to ještě podle počasí. Například Jeřábkoví předchůdci na Vánočním ostrově čekali 9 měsíců na zásoby, nakonec ostrov opustili lodí s kontrolory.¹⁴⁵

Vlivem špatného hospodaření a světové krize koloniální společnost CIAO zanikla a zaměstnanci byli propuštěni. Jeřábek vzhledem k organizačním schopnostem převzal dočasně správu pozemků na Huahine. Huahine, ostrov, jehož název má mnoho výkladů, byl pravděpodobně osídlen kolem roku 850. Vládl zde panovnický rod Te Pau Hau Roa. Jako první Evropan navštívil ostrov Cook. Také zde působili britští protestanti a od roku 1897 byl pod francouzskou nadvládou.¹⁴⁶

Další práci mu nabídl Paul E. Rougier, majitel plantáží na Vánočním ostrově. Podepsali smlouvu na pět let, měl dostat i služební domek. Bohužel po cestě jim zemřel kapitán a oni se ztratili. Zpět na Tahiti se dostali až za půl roku. Pak vyrazili znovu na cestu. I Vánoční ostrov objevil James Cook, na Vánoce 1777, ale před ním tu zřejmě byli i mořeplavci z Mexika (1537). Začala se zde těžit guana a lovit perlorodky, byly vysazeny kokosovníkové

---

¹⁴³ Ustohal 2004: 89-91

¹⁴⁴ Ustohal 2004: 85, 131

¹⁴⁵ Ustohal 2004: 118-124

¹⁴⁶ Ustohal 2004: 89-98

plantáže. O ostrov měli zájem Britové i Američané, anektovala ho Británie. Nebyl však příliš výnosný, a toho využili japonští lovci ptáků. Právo na podnikání v roce 1913 odkoupil Pierre E. Rougier, který zde chtěl založit osadu rovnosti pro všechny barvy pleti.¹⁴⁷

Jeřábek, který po strastích dorazil na ostrov, měl dohled nad ostrovem. Podařilo se mu vykopat i pitnou vodu, která na ostrově dosud chyběla. Zaměstnával dělníky z Tahity. Choval se k nim jako k rovným, o jeho zaměstnavatelích jako o „našich pánech na Tahiti“.¹⁴⁸ Pomohl jim také při vzrůstajících cenách ke zvýšení platu. Tahit'ané jsou podle něj jako by stvořeni k rybolovu. Jejich život je spjat s mořem. O ostrovy se začali Angličané a Američané opět zajímat před druhou světovou válkou, jelikož se jednalo o strategický bod. Jeřábek byl po třech letech odvolán z funkce, vrátil se zpět na Tahiti. Stal se spolupodílníkem v obchodě s vínem, ale znovu přišel o všechno. Válka začala a oni se znovu protloukali se střídavým štěstím. Pomáhali a bydleli u známých, na doporučení, nebo se museli znovu vypracovávat. Dcera pracovala jako hospodyně. O Christmas se v druhé světové válce vedl krvavý boj s Japonci.¹⁴⁹

Tahit'ané jakožto i řada okolních ostrovů se drtivě přiklonili k exilové de Gaulově vládě, 1200 dobrovolníků se přihlásilo do zahraniční armády. Americká armáda po ztraceném Pearl Harboru dostala od de Gaula Bora Boru. Té brzy nestačily zásoby pro 5000 vojáků, nabídky zásobovat je se chytily řada obchodníků z Raiateje. Jeřábek pomáhal se stavbou nemocnice v Uturoi; v té době i s manželkou nakažen elefantiázou. Pak ještě pracoval jako správce na Raiateji a Tahaa. Chtěl se však už vrátit do vlasti; zažádal tedy o repatriaci. Poválečné období bylo spjato s potížemi se zásobováním, bujelo překupnictví a černý trh. Pak proběhly také volby. Váleční veteráni byli

---

¹⁴⁷ Ustohal 2004: 98-130

¹⁴⁸ Ustohal 2004: 134

¹⁴⁹ Ustohal 2004: 133-151, 186

nejprve vítání, dokud se však nezačali dožadovat změn v místních poměrech. Úředníci státní správy byli nenáviděni, protože přispívali v podvodech se zásobováním. Docházelo k demonstracím. Francie, sama se vzpamatovávající z války, se o tak vzdálené území nestarala. Tahitiané se proti tomu bouřili. Velkou podporu si získala politická organizace, jejímž heslem byl boj za autonomii Francouzské Oceánie. Našli se ale i profrancouzští odpůrci autonomie. V de Gaulově referendu nakonec zvítězil statut zámořského území Francie. Nálada, jaká zavládla po válce, nepřála cizincům.¹⁵⁰

Po dalších strastech s vyřizováním a placením cesty do Čech se konečně dočkal - psal se rok 1948. Strávili tu 20 let. Staří přátelé se s nimi přišli vřele rozloučit. Manželka si odvážela nevyлéčenou elefantiázu. Jeřábek si na Vánočním ostrově vysloužil přezdívku Spravedlivý chlap. V přístavu Puttuččeri lidé poznávali, že není Francouz ani Angličan, jelikož se dokázal rozdělit o svoje jídlo. Češi měli dobrou pověst jako pracovníci i vojáci v Tobruku.¹⁵¹

František Jeřábek pak v Československu pracoval v Tropickej sekci Československého ústavu zahraničního a vedl několik přednášek. Dále pracoval jako vedoucí závodní kuchyně a vedoucí bufetu. Zastával také dobrovolné funkce u Červeného kříže a v Národní frontě. Od státu nedostal žádný důchod, protože zde léta nežil. Čechoslovák František Jeřábek, který se zapsal do historie Christmasu, zemřel 12. dubna 1965 v Tišnově. Manželka Marie ho přežila o 23 let.¹⁵²

Gilbertovy ostrovy, mezi něž patří i Vánoční ostrov, získaly v roce 1979 nezávislost. Francouzská Polynésie je velmi nákladnou oblastí, vzhledem k tomu, jak je vzdálená od ostatního světa a nesamostatná ve vlastní výrobě, zemědělství, dokonce i rybolovu. Tradičně se vyvážela kopra, ovšem její cena poklesla, a tak musí být dotována. Podobně je tomu s vanilkou. Také

---

¹⁵⁰ Ustohal 2004: 151-172

¹⁵¹ Ustohal 2004: 172-178

¹⁵² Ustohal 2004: 178-188

perlorodky byly téměř vyhubeny a zásoby fosfátu vyčerpány. Francie se snažila využívat ostrovy k pokusům s jadernými náložemi. Území přináší příjmy díky cestovnímu ruchu, který však podléhá trendům; mimo jiné se zde natáčel film *Vzpouza na lodi Bounty*. Francouzské Polynésii byla v roce 1977 udělena vnitřní samospráva, v roce 1984 pak získala statut území s autonomní správou.¹⁵³

4.6 Rabindranath Tagore: Nacionalism

Rabíndranáth Thákur (anglicky Rabindranath Tagore) se narodil 6. 5. 1861 jako nejmladší ze 14 dětí, zemřel 7. 8. 1941. Byl bengálský spisovatel, básník, filosof, malíř, hudební skladatel. Pocházel z významné rodiny. Jeho dědeček byl velmi bohatý muž, otec náboženský reformátor. Studoval několik indických škol (historii, kulturu), krátce studoval i v Brightonu a na univerzitě v Londýně. Poté začal pracovat na své literární tvorbě a oženil se s desetiletou Mrinalini Devi, s níž měl 5 dětí. V Bengálsku sbíral legendy a folklor. Procestoval řadu zemí po celém světě. Snažil se o sbližování Východu a Západu, propagoval nezávislost Indie. Založil hindskou poustevnu ashram a Institut pro venkovskou obnovu. Dvě z jeho skladeb jsou nyní národními hymnami Bangladéše a Indie. Z bohaté tvorby lze uvést např. *Génius Válmíkiho*, *Tvořivá jednota*, *Zahradník*, *Věvec povídek*, *Přibývající měsíc*, *Gora*, *Pouť za člověkem*, *Poslední noc*, *Duch svobody*, *Muž a žena*, *Na břehu řeky Zapomnění*. V roce 1913 získal jako první ne-Evropan Nobelovu cenu za literaturu za svůj překlad básní v próze do angličtiny *Gitanjali*. Získal také titul britského rytíře.

Dějiny lidstva jsou podle autora utvářeny tím, jak překonává překážky. Pro Indii byl v tomto smyslu největší překážkou problém ras, tedy problém vnitřní, sociální (bez možnosti obrany či výboje). Historie Indie je prý hledáním

---

¹⁵³ Ustohal 2004: 178-203

duchovních ideálů. Tento cíl však nebyl naplněn, protože musí čelit světu, přičemž západní myšlení je zcela odlišné. Západní člověk je formován jako slisovaný balík lidstva. Dosud Indie bojovala se sobě podobnými, nyní bojuje s Národem. („Tentokráte to vrážel sám Národ Západu chapadla svého stroje hluboko do půdy.“¹⁵⁴). Národ je v jeho pojetí obyvatelstvo organizované pro účel mechanický. Společnost sama nemá jiný účel. Lidé zde mohou rozvinout své ideály ve vzájemné spolupráci. Věda však pohání sousední státy chtivostí hmotného prospěchu a zároveň strachem z moci druhých. Spolupráce byla nahrazena soutěží. Člověk je nelidským strojem. Moc se stala vědeckým výrobkem roztavením lidské osobnosti. Je příliš abstraktní, proto vznikají anarchistická hnutí. Zdravé lidství je potlačováno, mezi kapitálem a mocí se odehrává nekonečná hospodářská válka. Vládne chtivost a sobectví. Toto může skončit buďto katastrofou, nebo duchovním přerodem. Autor přirovnává Západ k otci, ze kterého se stane hráč a rodina v jeho očích klesne na druhé místo, protože účelem je úspěch. Taková bytost vládne i Indii, ač jí nerozumí, nestýká se s ní. Může pomoci, ale také necitlivě ublížit.¹⁵⁵

Otázka národa se dotýká budoucnosti celého lidstva, nejen Britů a Indů. Je však také pravdou, že Východ a Západ se vzájemně potřebují – doplňují se, ukazují pravdu v jiném světle. Indie pak bude moci asimilovat trvalé hodnoty západní civilizace. Anglický národ také není ani prvním, kdo utváří indické dějiny. Avšak mravní člověk, úplný, ustupuje člověku politickému, obchodnímu. Kvůli lidstvu je tedy třeba povstati proti nacionalismu jako nakažlivému zlu. Britové sami o sobě milují spravedlnost a svobodu, nenávidí lži; ale Národ (použitá, neosobní věda) toto zakrývá. Předchozí vlády byly ručním stavem oproti britskému stavu strojnímu, neživému. Ovšem přinesl také ochranu zákona a všeobecné normy spravedlnosti bez ohledu na kastu či rasu, což umožňuje sblížení. To ale bylo podle Tagora převzato z ducha Západu, proti vůli Národa Západu. Indie tímto rozporem trpí, protože dobrodiní

---

¹⁵⁴ Tagore 1921: 12

¹⁵⁵ Tagore 1921: 9-17

se jí dostává jako almužny. Nedostává se jim takového vzdělání ani zdravotnictví, jako na Západě; zato je vykořisťuje. Sám sebe však zabíjí omezením mravnosti, otrokářství ničí lásku ke svobodě. Přirovnává toto k sebezničení Sparty. Indie nezahyne, protože svět člověka je mravní; podobně, jako Evropa ve středověku. Také Čínu podrobili, a z Japonska se stal Národ. Západu se však nelíbí sebechvála Japonska, kterou sám oplývá, protože jde o další konkurenci, další stroj, kterému není radno důvěřovat.¹⁵⁶

Tradovalo se, že Asie žije minulostí, že je strnulá. (Přitom však v ní vzkvétala filosofie, věda i umění a náboženství.) Každý život obsahuje spánek. Mysl si vytváří návyky, aby neztratila to, co už jednou získala. Z této nečinnosti však povstalo nové Japonsko, které si na svých tradičních základech osvojilo moderní vymoženosti. Z tohoto se poučují i ostatní asijské země. Nejde jen o napodobování, ale o asimilaci; nesmí se vzdát vlastní duše. Západ se honí za ziskem, ale Východ trpělivě čeká. I jeho čas přijde. Japonsko je prý nejlidštější zemí, a že jich autor poznal řadu. Všude v něm nacházel známky lásky a obdivu. Ukázali svého génia tvořením. Největším nebezpečím je pro Japonsko přijetí podstaty západního nacionalismu - moci.¹⁵⁷

Západ bojuje sám proti sobě; po křivdách přichází balzám, ukazující na skrytou lidskost. Je možno se od něj naučit, že veřejné blaho má stát nad rodinou, že společnost má být nezávislá na rozmaru jednotlivce a zajišťuje spravedlnost všem lidem. Přišla se svobodou – svědomí, myšlení a jednání. Je třeba se ale nenechat oklamat druhou, lživou stránkou Evropy.¹⁵⁸

Nejen Indie si neporadila s kastovníctvím. Také Amerika ho nepřekonala vůči černochoům a indiánům. Indie se toto snažila překlenout náboženstvím, tím, že existuje jeden Bůh pro všechny rasy. Tento problém je více sociální než politický, a pokud se ho podaří vyřešit, vyřeší se problém světový, protože

---

¹⁵⁶ Tagore 1921: 17-36

¹⁵⁷ Tagore 1921: 43-70

¹⁵⁸ Tagore 1921: 70-74

vlivem vědy a techniky se svět sblíží. Člověk bude muset vytvořit jiný, velký mravní řád. Amerika je v tomto smyslu země očekávání, jelikož není zatížená minulostí. Indie se musí zbavit závislosti a nedostatku sebevědomí. Indie je příliš rozmanitá, na rozdíl od Evropy složené z mnoha malých zemí. Evropa vyřešila tento problém ve svých koloniích v Americe a Austrálii tak, že vyhladila původní obyvatelstvo. Indie je naopak snášenlivá. Výsledkem toho je kastovní systém, který umožňuje národům ve svobodě zachovávat svou různost. Společným jmenovatelem se stal hinduismus. Indie uznala rozdíly ras, nikoliv už proměnlivost, a tak se stala nehybnou klecí. Různá zaměstnání přiřadila různým kastám, takže vyřešila spory, závist a závodění; zároveň tím však učinila z umění řemeslo. Evropa je jen jedna rasa, takže tento problém řešit nemusela. S ostatními si poradila tak, že je k sobě nepustí, nebo z nich udělá otroky. Evropa se honí za bohatstvím. Sama je svobodná, ale druhé utiskuje. To ji ale zničí. Vše krásné zadupává, nechala se zlákat strojním mechanismem. Indie však má jiné ideály, které si nesmí nechat vzít.¹⁵⁹

Vasil K. Škrach, který napsal český překlad (s Emou Škrachovou), je také autorem dodatku k českému překladu. Z něj se dozvídáme, že kniha vznikla v roce 1917 z původních přednášek, které Thákur uskutečnil za první světové války v Americe. Škrach osvětluje, že Thákur používá slovo Národ a nacionalismus odlišně od nás. Vnímá národ jako orgán politické, hospodářské a technické civilizace, národnost je tedy státní příslušnost. My prý jej vnímáme jako cosi, co nás společně spojuje se svou zemí. Thákur tedy dle mého názoru kritizuje spíše politické mechanismy státu vůči svým občanům a vůči jiným státům. Stát („Národ“) je podle něj zosobněním všeho zlého, co přináší Západ.

160

---

¹⁵⁹ Tagore 1921: 74-100

¹⁶⁰ Tagore 1921: 105-106

Škrach také tvrdí, že Thákur napadá nejvíce anglický stát. S tímto nesouhlasím, protože Thákur uvádí, že Anglie je příklad západní země, protože ji zná coby Ind nejlépe. Pravdou je, že v některých narážkách mluví o tom, že Anglie je v rámci Západu jakoby pokroková, v negativním slova smyslu. Například, že pod ní Indie trpí více, než by trpěla pod Německem či Belgií, protože má propracovanější nástroje, stroje, nelidskou politiku, vědu. To, co autor kritizuje jako „nacionalismus“, je technika, která ovládá lidské životy, kult stroje, utilitarismus, opojení mocí, ziskuchtivost – to vše na Západě vytlačuje mravní, duchovní hodnoty. Thákur uznává také pozitivní hodnoty Západu, ale velmi omezeně.¹⁶¹

Jak se domnívá Škrach, z díla působí strach ze Západu, který jeho zemi necitelně ovládá a způsobil také první světovou válku. Já však tento strach z díla nevnímám, myslím, že autor se o válce nezmiňuje, ani když vyjmenovává řadu nedostatků Národa a hrůz, které páchá. Hovoří o otroctví a vykořisťování, nikde jsem nenašla zmínku o válce, s výjimkou upevňování moci na úkor ostatních zemí a nedovolení, aby byl někdo mocnější než sám Národ. Myslím, že kdyby tento strach existoval, autor by ho explicitně popsal, už jen proto, aby dodal váhu a svým slovům. Pravdu má Škrach v tom, že dílo je ovlivněno utrpením Indie, které Thákur sám zažíval. A také v tom, že má strach o budoucnost lidství. Lidství je dle autora českého překladu základem Thákurových myšlenek.¹⁶²

Škrach upozorňuje, že Thákur nerozlišuje malé středoevropské státy, jako je naše země, které samy trpí pod imperialismem jiných, a že proti pangermanismu západní státy bojovaly. Podle Škracha také neguje, snad neprávem, vědu a techniku. Škrach naopak vyzdvihuje Masaryka, který je v otázce ideálů praktičtější.¹⁶³

---

¹⁶¹ Tagore 1921: 106-107

¹⁶² Tagore 1921: 107-111

¹⁶³ Tagore 1921: 107-108

Mně samotné kniha připadá nadčasová – jako by byla napsána nedávno, neřkuli dnes. To, co autor popisuje, je Západu skutečně vytýkáno dodnes – jak ze stran cizinců, tak z jeho vlastních úst. To dokládá i Škrach na příkladu Rousseaua, Herdera či Tolstého a Dostojevského. Thákur je velmi informovaný a zcestovalý, dobře zná zemi, kterou kritizuje. Vytýká evropskému člověku zdi, které si postavil na ochranu sama sebe a svého majetku proti ostatním a proti jiným státům. Také napadá úspěchanost západního života. Nad to klade Indii, která žije spřízněna s přírodou a se všemi ostatními. Důležitý je také smysl života. Podle mého už jen spíše na okraj dodává, že Východ a Západ se navzájem potřebují, aby poznaly také jiné pravdy. Ani jedni nejsou bezchybní, bez problémů. Je však třeba spolupráce, učit se jeden od druhého a asimilovat, co je přínosné, nikoli slepě vše. Domnívám se, že toto je podstata díla: otevřít nám oči.¹⁶⁴

4.7 Druhý břeh Západu

Tato kniha je výběrem iberoamerických esejů, které uspořádala Anna Housková. Jak píše v úvodu, Evropa si přivlastnila Latinskou Ameriku, avšak ta zaostávala oproti modernímu pokroku; dokonce i tamější přírodu považovali někteří Evropané za zdegenerovanou. Kontinent za Atlantikem prý nemá dějiny. Avšak ve 20. století byli Evropané okouzleni latinskoamerickou magickou prózou. V evropském myšlení zůstává Latinská Amerika objektem, nikoli subjektem své historie i vlastní reflexe. Autorka se toto nahlížení pokouší změnit.¹⁶⁵

Anna Housková (1948) je docentkou španělské a hispanoamerické literatury. Přednáší na Filozofické fakultě UK a od roku 2002 vede Ústav románských studií. Soubor Druhý břeh Západu jako soužití kultur obsahuje

---

¹⁶⁴ Tagore 1921: 108-111

¹⁶⁵ Housková 2004: 11

úvahy významných historických osobností Jižní Ameriky, například Borges, Lezama Lima, Sabato, Fuentes, García Márques, Cortázar či Vargas Llosa.¹⁶⁶

Sami latinskoameričtí myslitelé svou zemi nevyčleňovali ze západní kultury. Svébytnost vyjadřovali slovem „kreol“, později se nové republiky snažily napodobit Francii či Spojené státy americké, až na konci devatenáctého století se vracejí ke své osobitosti. Ve dvacátém století pak kritizují eurocentrismus. Základním tématem je jednota vs. různost. Koncepti národa, jakou známe z Evropy, zde nenajdeme; spíše je to vlast či „kontinentální“ národní vědomí (latinskoamerické). V době nezájmu Evropy našli vzor v USA, pak se s nimi však v zájmech opět rozešli. V Amerikách tak najdeme dva velké celky: USA a Latinskou Ameriku. Také od Evropy přijímali myšlenky: například od Ortegy, Toynbeeho či Spenglera. V latinskoamerické kultuře se opakují obrazy opozit, jako civilizace a barbarství (Sarmiento, Leopold Zey, José Martí ad.), Ariel a Kaliban (Rodó, Ernest Renan, Rubén Darío), zlatý věk a utopie (Andrés Bello, Alfonso Reyes, José Carlos Mariátegui), orální kultura a psaní (Henríquez Ureña, José Vasconcelo, Lezama Lima, José María Arguedas).¹⁶⁷

José Enrique Rodó se v díle Ariel (1900) stylizuje do role profesora, který se u sochy Ariela loučí se svými studenty. Jeho proslov obsahuje poslání Latinské Ameriky i kritiku moderního utilitarismu (- anglického ducha, mířenou zejména proti Spojeným státům). Hispánská Amerika prý obdivuje jejich velkolepost a sílu. Avšak proti nápodobě klade Rodó původnost. Musí se však uznat, že USA dokázaly spojit ve federaci velké i malé státy; také ctí práci a vzdělání, svobodu i Boha. Na druhou stranu je jejich cílem praktická činnost samotná, hmotný úspěch. Typický je také neklid. Amerika podědila pozitivismus, ale už ne básnický instinkt. Latinská Amerika je podle něj

---

¹⁶⁶ Housková 2004

¹⁶⁷ Housková 2004: 11-24

svérázným typem západní civilizace, rozvíjí tradici antického kultu krásy, harmonie a demokracie. Autor však ponechává stranou indiánskou otázku.¹⁶⁸

Manuel Gonzáles Prada kritizoval stav své země (Peru), jeho texty jsou antiklerikální, vzdorné. Spojuje se u něj pozitivistická víra v rozum a nekonformita. Zaměřoval se na problematiku indiánů, jejíž nápravu viděl nejen ve vzdělání, ale také v ekonomice a v oblasti práv. Těžiště země přenesl z pobřeží (kreolské) na svahy And (indiánské). Vyvolal tzv. indigenismus – hnutí proti diskriminaci indiánů.¹⁶⁹ V díle Naši indiáni (1904) kritizuje bílou rasu, která ovládá a utlačuje ostatní, jako černé v Africe či indiány v Peru. O těchto rasách se hovoří jako o barbarech. Navíc i v rámci bílé rasy se rozlišují národy vyvolené (anglosaské) a ty odsouzené k degeneraci. Obviňuje Le Bona z rozlišování mezi „Latinci“ evropskými a americkými. Je nasnadě, že pošpanělštění indiáni jsou nejtvrďší utlačovatelé. Španělé a míšenci v Peru patří k nejzápornějším skupinám. Pro zisk nechají utýrat bližní, indiány, vyhladovět Číňany, vytrhli černochoy z kořenů a nechali je trpět. To je podstata koloniálního systému, i když papírově jsou schvalovány humánní zákony. Indiáni trpí i za republiky - demokracie neplatí pro dva až tři miliony lidí. Hacienda, která vznikla odebráním půdy původním majitelům, má vlastní pravidla a vliv i na soudce. Indiánky jsou běžně zneužívány, i přesto, že mnozí synové statkářů mají evropské vzdělání. Na civilizaci je dle autora nejvyšší hodnotou morálka. Všechny rasy jsou stejně schopné; problém indiánů se nevyřeší vzděláváním. Zlo může páchat jedinec jakékoli rasy. Řešení vidí autor v potrestání utlačovatelů utlačovanými.¹⁷⁰

Pedro Henríquez Ureña prožil část života v Dominikánské republice, část v Mexiku a Argentině, a kontinent vnímal tak jako *magna patria*. Žil i psal střídavě; napsal mimo jiné španělskou gramatiku. Podílel se na porevoluční

---

¹⁶⁸ Rodó In Housková 2004: 64-69

¹⁶⁹ Housková 2004: 78

¹⁷⁰ Prada In Housková 2004: 79-90

mexické politice. Pak učil v Argentině. Hlásil se k humanismu. Zasloužil se o první dějiny latinskoamerické literatury.¹⁷¹ V Americké utopii (1945) se zabývá Mexikem, které prý prožívá období národního života, zvažuje své tradice (které si jako jediné uchovalo i přes španělskou nadvládu) a tvoří nový život. Vše v Mexiku (umění, kultura) bylo vždy autochtonní. Amerika podle něj bude mít svou úlohu mezi civilizacemi. Na rozdíl od Afriky se nemusí obávat vnějšího barbarství, protože už zvítězil duch nad barbarstvím uvnitř nich. Je třeba směřovat k řecké utopii jako k ideálu – naučit všechny číst a psát, přiblížit se sociální spravedlnosti a svobodě, být univerzálními – avšak nikoli uniformními - lidmi.¹⁷²

Alfonso Reyes byl významným mexickým myslitelem, pobýval v Madridu, také jako diplomat v Brazílii a Argentině. Jeho úvahy přesahují národní hranice, hovoří o latinskoamerické kultuře a „tavicím kotli“ dějin. Latinská Amerika je podle autora, ovlivněného druhou světovou válkou, „rezervou lidskosti“, jelikož Evropa selhala. Jeho obdiv patřil antickému Řecku.¹⁷³ V díle Vidina Anáhuacu (1915) autor naráží na zámořské objevy 16. století, které byly popisovány z evropského pohledu. Hovoří o dobytí Anáhuacu. Opírá se o Cortése, Humboldta, Bernala Díaze, Gómara, kteří opěvují hlavní město i jeho indiánský lid. Pro indiány byla nesmírně důležitá příroda; obrazy rostlin měly různé významy. Avšak jejich poezie je od dob dobyvatel navždy ztracená. Uchovaly se jen přepisy, snad původní. S těmito původními obyvateli nás prý spojuje krev i snaha ovládnout přírodu.¹⁷⁴

Autor Fernando de Ortiz se věnoval afrokubánské kultuře. Byl na Kubě i politikem a zastupoval ji také na antropologických kongresech.¹⁷⁵ V práci

---

¹⁷¹ Housková 2004: 91

¹⁷² Ureña In Housková 2004: 92-97

¹⁷³ Housková 2004: 98-99

¹⁷⁴ Reyes In Housková 2004: 99-114

¹⁷⁵ Housková 2004: 115

Contrapunto cubano de tabaco y azúcar (1940) navrhuje termín „transkulturace“ oproti jednosměrné akulturaci. Na Kubě dochází k řadě změn; původní indiáni byli vyhubeni, nahrazeni Španěly různých kultur, kteří se museli sami přizpůsobit novým podmínkám. Dále sem přitékalo množství Afričanů různých národů a dalších přistěhovalců. Každý z nich prochází dekulturací (exkulturací), akulturací (inkulturací) a dochází k syntéze - transkulturaci. Ke změnám docházelo prudce; kultury měnily i ekonomiku. Dobyvatelé přišli z cizí země za osobním prospěchem, zmocnili se ho, stali se z nich vládcí; a zase odešli. Černí otroci však byli vytrženi a umírali daleko zemí svých předků, na něž byli vázáni.¹⁷⁶

Chilská pedagožka a básnířka Gabriela Mistralová získala Nobelovu cenu. Její próza byla vydávána v tisku. Zabývala se úvahami o Chile, Americe, lidských právech, postavením žen, ale také křesťanskou prózou.¹⁷⁷ Araukánský národ (ze stejnojmenného díla) je prý výjimečný mezi indiánskými etniky, neboť je nejméně známý. Zahnal a zdolal dobyvatele, který ovládl téměř celé Chile a tu a tam na rok na dva válečně potlačil odboj. Pak přišlo období nezávislosti, avšak kreolští míšenci vypočítavě podporovali u indiánů nešvary, jako alkoholismus, a rozptýlili je do rezervací. To, co zničilo indiány, bylo hlavně odebrání jejich území, ke kterému byli vázáni. Sama autorka pociťuje výčitky za netečné soudy a slabé kostely.¹⁷⁸

José Carlos Mariátegui byl marxisticky založený, snažil se o řešení indiánské otázky. Sjednocující silou Peru podle něj není národ, ale socialismus. Zemřel mladý po vážné nemoci; jeho dílo bylo vydáno posmrtně.¹⁷⁹ Dílo Civilizace a kůň se pozastavuje nad rytířem na koni, který si podmanil indiány. Pro ně byl kůň tabu. Bez koně by Španělé nevnutili Americe

---

¹⁷⁶ Ortiz In Housková 2004: 115-120

¹⁷⁷ Housková 2004: 121

¹⁷⁸ Mistralová In Housková 2004: 121-124

¹⁷⁹ Housková 2004: 125

své zákony. S ním lehce zdolával velké vzdálenosti, vydobyl si úctu. Dnes však kůň ustoupil strojům.¹⁸⁰

Ezequiel Martínez Estrada přednášel jako autodidakt literaturu na Colegio Nacional v Buenos Aires. Zajímal se o podobnosti a rozdíly zemí Latinské Ameriky. Hlavní město Argentiny vystupuje v jeho próze coby anomálně velké, s chatrnými provinciemi.¹⁸¹ Buenos Aires má blíže k Evropě než k jiným argentinským městům v duchovním, historickém a ekonomickém smyslu, ale krví a stylem patří ke zbytku Argentiny. Rozrostlo se vlivem přívalu přistěhovalců i lidí z vnitrozemí, jež opustili jako nehostinné. Je městem úniku i odpočinku. Tento nepoměr přesáhl únosnou mez. Federální město má vliv na 3 miliony čtverečních kilometrů. Předměstské osady se spojují s městem - pampou. Celkově zde žije na 3 miliony lidí (1/4 populace), nachází se zde polovina všech obchodních a téměř polovina průmyslových center. Má jen dva rozměry; chybí možnost zakořenění. Na rozdíl od amerických mrakodrapů je to město střech, podobně jako například Córdoba. Taková města jsou jen velkou vesnicí, neotesaná.¹⁸²

Jorge Luise Borgese proslavili jeho povídky, věnoval se také esejům. Zabýval se tématy Buenos Aires, literatury, snu, popření času, kabalou, buddhismem, slepotou.¹⁸³ Jeho Příběhy jezdců (1930) ukazují vztah jezdce a města; jezdec městu nerozumí, jako Mongolové, kteří neuměli využít čínská města a raději je ničili. Argentinci se identifikují s jezdcem. Kultura souvisí s rolníkem, civilizace s městem, ale jezdec je pomíjivé ničení. Dále se autor zaměřil na Dějiny tanga. Tanec prý dle jeho pátrání pochází z osmdesátých až devadesátých let z nevěstinců v bohatší čtvrti. Přijímáno začalo být až po zjemnění v Paříži. Kromě sexuální má i povahu bojovnou. Snad mělo

---

¹⁸⁰ Mariátequi In Housková 2004: 125-128

¹⁸¹ Housková 2004: 129

¹⁸² Estrada In Housková 2004: 130-133

¹⁸³ Housková 2004: 134-135

zobrazovat odvahu a čest Argentinců. Argentinec je jedincem, ne občanem, identifikuje se raději s gaučou než s policií. Texty tanga jsou rozmanité, vyčítavé, žertovné, nenávistné; dohromady přinášejí obraz života v Buenos Aires. Původní tango bylo potřeštěné, ale odvážné, kdežto dnešní naříká nad vlastním neštěstím a raduje se z cizího. Tango se dá vytvořit pouze v Argentině.¹⁸⁴

Dílo Gilberta Freyre se nese v provokativním duchu lusotropikalismu, v němž autor vyzdvihuje portugalský kolonialismus, iberoamerikanismu. Sepsal také Regionalistický manifest, který byl odhalen jako podvrh. Autor zdůrazňoval archaický systém brazilských plantáží, podle něj nositele pokroku; zároveň odmítal rasistické teorie (Casa-Grande e Senzala).¹⁸⁵ V kapitole Pomezí a plantáže se zaměřuje na dobytele - nomády, kteří rozšiřovali portugalskou Ameriku do vnitrozemí. Měli rádi svobodu a dobrodružství, odešli daleko od vyběračů daní a puritánských kněží. Převzali jednoduchou stavbu chatrčí i stravovací návyky od indiánů. Byli to většinou míšenci Portugalců a indiánů (bandeira). Následovala autokolonizace. Druhý typ dobyteců byli ti, kteří se usadili na pobřeží. Často si přivezli manželku. V Evropě neměli špatné postavení; zde začali pěstovat cukrovou třtinu, postavili si domy z kamene a cihel, kostely a mlýny, své postavení ještě zlepšili. Někteří si nechali z Portugalska dovážet víno, potraviny a šatstvo. Drželi řadu královských privilegií a stali se takřka neomezenými pány. Některé řeholnické řády se tomuto uspořádání přizpůsobovaly a i pro ně pracovali na plantážích otroci. S tím se nesmířili jezuité – a když to nedokázali změnit, soustředili se na zakládání škol, kde vychovávali syny plantážníků i indiánů. Stavěli se proti míšení ras. V Brazílii existovala sociální mobilita. Autor vyzdvihuje kombinaci autokratických sklonů koruny a republikánské protiváhy plantáží jako základ demokracie. Plantáže někdy krachovaly vlivem plýtvání či alkoholismu a karbanictví majitele, který se často uchýlil k živobytí subalterního úředníka.

---

¹⁸⁴ Borges In Housková 2004: 135-147

¹⁸⁵ Housková 2004: 148

Jeho synové se stávali advokáty, soudci či lékaři. Co se týče zábavy, příležitostí byly svátky, jako svatba, narození bílého dítěte či spouštění cukrovarského mlýna. Při velké slavnosti svatojánské noci se uvnitř tančilo po evropsku, zatímco venku černoši tančili kolem velkých ohňů sambu. Brazilští plantážníci někdy drželi černošskou kapelu či šašky. Privátní kaplan, často člen rodiny, byl učitelem dětí a měl dohled i nad otroky. Touha po elitním povolání, jaké měli synové ze šlechtických rodin, jako vládní funkce, diplomacie, lékařství, kněžství či armáda se zachovala dodnes. Také mezi nimi najdeme řadu myslitelů. Příslušníci ostatních národů zde vynikli jako obchodníci, inženýři, statkáři. Bohatí Brazilci se nechávali vozit – buď na koni, nebo v nosítkách svými otroky. Brazilskou kulturu obohatilo soužití bílých dětí s černošskými starci s jejich lidskými vyprávěními. Otroctví umožnilo vyvoleným z vládnoucí třídy studovat a rozvíjet tak demokracii.¹⁸⁶

4.8 ANALÝZA

4.8.1 Vztah kolonizovaného a kolonizátora v dílech

V těchto dílech, jejichž děje jsem se zde pokusila nastínit, se objevuje problematika kolonialismu a tím i vztahu mezi kolonizovaným a kolonizátorem. Tento vztah spojuje obecný rys, kdy kolonizátor je většinou bílý muž z Evropy (nebo jeho potomci), který si silou podrobil cizí území i obyvatele, aby se obohatil. Přijel za dobrodružstvím a ziskem. Kolonizovaný je původní obyvatel, který nemá stejná práva jako dobyvatel, je mu odebrána půda, je donucen se přizpůsobit novým podmínkám. Může být také vytržen ze svého prostředí a stát se otrokem. Kolonizovaný je tedy v podřadném postavení.

Předpokládejme, že nuance tohoto vztahu se budou lišit vlivem autorů, kteří je stvořili. Autor je ovlivněn zejména dobovými podmínkami a zemí, ze které pochází a ve které žije. Dále ho ovlivňují jeho zkušenosti (vzdělání,

---

¹⁸⁶ Freyre In Housková 2004: 148 - 163

znalosti, okolí). Autor sám ovlivňuje reálnost příběhu, ať už vědomě dle žánru, tak nevědomě například vlivem subjektivity. Na kolonialismus lze pohlížet jako na předmět rozdílných spisovatelů v jejich konkrétních dílech. Nyní se budu zabývat analýzou zkoumaného vztahu postupně v jednotlivých dílech.

Cizinec

V případě románu Alberta Camuse *Cizinec*¹⁸⁷ dle mého názoru se autor nevěnuje tomu, že se děj odehrává v kolonizované zemi, resp. ve francouzském území. Z textu víme, že se jedná o Alžírsko, a že kniha byla vydána v roce 1942, tedy v době francouzské správy. Vystupují zde francouzští Alžířané, nazývaní jmény, a Arabové, označovaní pouze jako „Arabové“. To odpovídá historickým pramenům: Arabové byli skutečně oslovovali pouze jako kategorie: „Arabové“. Mezi oběma skupinami existuje tenze – vrah Mersault zabíjí jednoho z Arabů.¹⁸⁸

Vztah mezi kolonizátorem a kolonizovaným zaznamenáváme právě už v tom, že kolonizovaní jsou nazýváni pouze jako Arabové, nikoli vlastními jmény, dokonce i u soudu. Tento vztah bych připodobnila k situaci např. černocho, nebo v našich podmínkách Romů.¹⁸⁹ To vypovídá o tom, že s nimi Francouzi jednali jako s podřadnými, kteří nemají stejná práva. Camus zde problematiku nepřibližuje, píše jakoby bez emocí, stejně jako jeho hlavní postava, které se nic osobně nedotýká. Kniha se soustředí na děj, který je v existencialistickém proudu.

Co se týče vztahu díla k realitě, Albert Camus sám se narodil v Alžírsku a později žil v Paříži. Jeho zkušenosti se tak mohou promítat do jeho textů, ovšem samotný děj může být fikcí ve službách existencialismu. Z historické exkurze je patrné, že není pravděpodobné, aby v té době v Alžírsku odsoudili

---

¹⁸⁷ Camus 2009

¹⁸⁸ <http://www.novelexplorer.com/the-stranger/themes-26/>

¹⁸⁹ Hirt – Jakoubek 2006

Francouze za vraždu Araba k trestu smrti. Alžírsko bylo ve francouzském područí a alžírští Arabové zde měli podřadné postavení. Jak jsem uvedla v kapitole Kolonizátor a kolonizovaný, kolonialismus zde byl hybridní. Francouzskému pronikání bránil islám, muslimové se však nedali zlomit, jelikož náboženství bylo pro ně jistou formou výjimečnosti. Alžírsko coby francouzské území bylo problematické tím, že Arabové si činili falešné naděje, jelikož mohli studovat, ale nemohli zastávat vysoké funkce, nýbrž jen učitelské. Arabština byla dokonce prohlášena za cizí jazyk. Jinak vykonávali těžké a špatně placené práce. Bojovali na straně Francouzů ve válkách, jelikož věřili ve slib rovnosti. Uvnitř rodin však přetrvával odpor ke kolonistům. Alžírští Arabové považovali za velkou nespravedlnost, že je dobyvatelé vyhnali a sebrali jim nejlepší půdu. Těmito jevy se autor nezabývá, ale jejich výsledek – nerovný vztah a zášť – se v díle projevuje.

Vězňové z Altony

Jean-Paul Sartre napsal drama Vězňové z Altony údajně jako jinotaj francouzského chování v Alžírsku. Sám autor byl Francouzem a zajímal se o politické otázky nezávislosti Alžírska. V dramatu vystupuje jako hlavní hrdina pološílený Franz, který vypráví o zážitcích z druhé světové války. Dozvídáme se, že se dopouštěl krutostí na civilním obyvatelstvu a byl přítomen mučení. Podobně se chovali Francouzi (a další Evropané) v Alžírsku k Arabům; zabrali jejich půdu a sebrali jim práva, aby je mohli utlačovat. Výjimkou přitom nebylo ani násilí. Dále je zde zmínka o koncentračním táboře, který byl postaven na otcově pozemku. Otec vydělává na prodeji, na kterém by stejně někdo zbohatl, podřizuje se tedy pravidlům hry. I v Alžírsku se Francouzi chovali podle nastavených pravidel, vycházeli ze svého eurocentrismu. Myslím si, že i druhá světová válka byla jistým druhem kolonizace, pokusem o ovládnutí světa. Německo nebylo koloniální velmocí jako např. Anglie a Francie, zato

Hitler vytvořil mocnou Třetí říši na úrovni Evropy. Válka přitom zasáhla téměř celý svět.

Němec Franz bilancuje svoji vinu; na jednu stranu si „sype popel na hlavu“ za své činy (podobně jako část francouzské společnosti v postkolonialismu), na druhou se však hájí, že jednal tak, jak musel (pro dobro většiny). Obviňuje svého otce z jeho činů, obviňuje celé Německo a přeje si, aby chátralo. Vidíme tedy Němce (potažmo Francouze) částečně jako oběti systému, jako lidské bytosti. Vztah ke kolonizovaným je proměnlivý – u Franze ochranářský, u ostatních lhostejný a nadřazený (otec) až nepřátelský (německá žena vůči cizím vojákům) – avšak vždy vynucený systémem. Kolonizovaní jsou pro Franze oběti (např. rabín), i když potenciálně se mohou stát vrahy (ve válce). Pro ostatní jsou cizinci, méněcenní, protože neárijszí – podobně jako jsou Arabové neevropští.¹⁹⁰ (Vztahy v Alžírsku – viz výše v analýze Cizince.)

El Negro

Kniha *El Negro*¹⁹¹ od Franka Westermana, jak je patrné z podkapitoly 4.4, přináší jeho pohled na vycpaného černocho a také zážitky z rozvojových projektů na Jamajce a v Peru. Je nutné podotknout, že autor se narodil v roce 1964, a na rozdíl od jeho předchůdců tedy působí na pozdější publikum. Nicméně se zabývá kolonialismem od jeho počátku až po současnost – včetně 20. století (vychází z řady historických pramenů) a domnívám se, že na veřejnost působí velmi podobně, jako ostatní autoři, kterými se zde zabývám. Předpokládám, že to, co on sám zažívá ve druhé polovině 20. století, se více či méně dělo také dříve (v 1. polovině 20. století). Ve všech jeho příbězích lze najít rasismus (tedy víra v nadřazenost bílé rasy) a eurocentrismus, ať už popisuje zkušenosti, které sám zažil, nebo čerpá z historických pramenů.

---

¹⁹⁰ Sartre 1961

¹⁹¹ Westerman 2007

El Negro pocházel dle Westermanových zjištění zřejmě z jižní Afriky, pravděpodobně právě z oblasti Botswany, pro kterou byla typická osidlovací kolonizace. Jak jsem uvedla dříve, černoši, a ještě spíše černošky, měli vůbec nejhorší postavení mezi kolonizovanými. To má zřejmě několik důvodů: Evropané viděli tyto africké kmeny jít ze země a bydlet v přírodních chýších, na rozdíl např. od Arabů, kteří se Evropanům stylem života podobali více, či Aztéků, kteří vystavěli nádhernou a bohatou říši, nebo starobylé kultury Indů. Považovali je za nižší, primitivní lidi (pokud je vůbec považovali za lidi). Proto zacházeli kolonizátoři s černochoy nejhůře ze všech otroků, typické byly nucené práce. To vysvětluje, proč s nimi jednali jako se zvířaty – vystavovali je, živé či vycpané.

Do Botswany, sousedící s JAR, pronikali Bůrové, a tak země požádala o patronát Velkou Británií. Angličané však měli tu pověst, že si nechávali za vše platit. V černé Africe byla rozbita organizace společnosti, důležitější byly ekonomické zájmy kolonistů. To vedlo k nesnášenlivosti a bojům za svobodu; docházelo k rozdělování území a také ke vzniku hnutí panafricanismu. Konec otrokářství přineslo až 20. století spolu s evropskými revolucemi a socialisty. Černochoy jako „zlý divoch“ pak vystupuje např. v románu Julese Verna. Obojí potvrzuje Westerman i historická literatura.

El Negro, černý Afričan, byl po smrti vypreparován a převezen do Španělska, kde byl vystavován. To svědčí o podřadném, až zvířecím postavení domorodců. I nejasnost označení (jednou Bechuana, jednou Křovák) napovídá o nezájmu a neurčitosti v očích impéria. Také to, že byl v muzeu od první poloviny 19. století až do roku 2000, ukazuje na přetrvávání takového smýšlení. Je to však ovlivněno i jistým patriotismem, který vlastnictví El Negra spojuje s katalánským městem, v jehož muzeu byl umístěn. První článek, napadající vystavování El Negra, se však objevuje až roku 1962. Do té doby tato myšlenka zřejmě nikoho nenapadla.

Sabater, s nímž se Westerman setkává, žil 40 let v Africe, kde začínal jako dozorce na kávových plantážích svého příbuzného. Dovídá se od něj také o tom, že v roce 1906 byl v newyorské zoo zavřen spolu se šimpanzi i Pygmejec; podobný náhled přetrvával prý ještě v 60. letech (ne-li dodnes). Takové vystavování vypovídá více o vystavovatelích – kolonizátorech, než o samotných subjektech. Podobně tomu bylo s El Negrem. Opět to svědčí o podřadném až zvířecím postavení černochů. Dále se domnívá, že lidé, kteří dříve odcházeli do Afriky jako misionáři, tam později odcházeli jako rozvojoví pracovníci; otázka je, jestli se něco změnilo: i myšlenka „rozvoje“ je eurocentrická.

S podobným přístupem se autor setkává, osobně i z literatury, také na Jamajce a v Peru. V evropských dílech se v těchto oblastech objevuje Robinson Crusoe, Mladá indiánka či „dobrý divoch“ Julese Verna. Že v Peru nebyli kolonisté oblíbeni, ukazují kritické hry již od 16. století. Španělé se s místními nemísili tolik jako Portugalci, často si s sebou přivezli svoje manželky; přesto v zemi žilo velké množství míšenců. V Peru žili kromě původních indiánů a kolonizátorů – Španělů – také dovezení černí otroci a kultury se mísily. Incká říše byla vyvrácena. Obyvatelé byli decimováni nemocemi i alkoholem. Objevovaly se sice zákony hájící práva indiánů, ovšem našla se i řada odpůrců. Peru vyhlásilo samostatnost již roku 1821, jejím popudem byla mimo jiné i Velká francouzská revoluce a nezávislost USA. Bojovalo se proti Španělsku (a jeho daním), ale významným faktorem bylo také napětí s domorodci, které mateřská země neřešila. Ekonomicky však země Latinské Ameriky zůstávaly závislé na Evropě. Jamajka pak byla nejprve španělskou, poté britskou kolonií. K práci sem byli dováženi černí Afričané. Jamajčané se proti nadvládě bouřili. Nezávislosti dosáhli až v roce 1962.

I přes samostatnost se však ve Westermanových příbězích objevují rozdíly mezi rasami, opatrnost a nenávisť. Na Jamajce si připadá jako „exot“, jediný běloch mezi domorodci; neví, jak se chovat, zda hrát divadlo, nebo se cítit provinile za hříchy spáchané Evropany v koloniích. Westerman ve svých

úvahách obviňuje kolonialismus hlavně z důvodu nehumánního zacházení s kolonizovanými, sám si však uvědomuje svůj původ. Pozůstatky tohoto systému nachází i v současném stavu, například jeho hostitel na Jamajce má černou hospodyni a zahradníka. Nachází také nedůvěřivost peruánských domorodců, kteří ho podezřívají z „tukodojství“. Přetrvává také to, že na Jamajce pěstují rýži pouze Indové.

Tahitská odysea

Čech Vladimír Ustohal (1938) je docentem na VUT. V knize Tahitská odysea¹⁹² líčí životní příběh krajana Františka Jeřábka, který prožil téměř 25 let v Tichomoří. Zde chtěl založit českou kolonii. Tato vize se začala částečně naplňovat později. O pozemky na ostrovech měli ekonomický zájem i podnikaví Američané. Jeřábek se dostal mimo jiné do Jižní Ameriky, kde se živil na cukrových plantážích i prodejem činčil. Dále se vypravuje se ženou a dcerou právě na Tahiti. Připojí se k němu ještě několik Čechoslováků, kteří zde chtějí založit české družstvo kvůli možnosti odbytu zemědělských plodin i zvířat, jako zeleniny a drůbeže. Uplatnit by se zde mohl i řemeslník. Tahiti patří do Francouzské Polynésie, ale Francouzi se sem nestěhují; je to na ně daleko. Jeřábek zmiňuje, že si Češi v zahraničí (bohužel) často konkurují.

Z jeho vyprávění je patrné, že na ostrovech nevládne otrokářský systém. Domorodci sice nemají ve všech oblastech stejná práva (např. prohibiční zákon), ovšem pracují na svých plantážích a nenechají se přinutit k práci pro cizího. Ovšem řada cizinců se rozhodla zde zbohatnout. Existují zde také koloniální společnosti – plantážové, hliníkové apod.

Na tomto místě bych zdůraznila, že Československou nebylo typickým impériem ani kolonií. Již při cestě na Tahiti si Čechoslováci připadají jako „bílé vrány“; zastavují totiž v Guadalupe a v Martiniku. Na Tahiti působili britští misionáři, pak jej však ovládli Francouzi. Bylo významným místem pro

---

¹⁹² Ustohal 2004

zásobování velrybářských lodí. Pěstovaly se zde hlavně kokosové palmy a vanilka. Skupina 25 Čechů včetně Jeřábka sem přijíždí v roce 1925. Guvernér na Tahiti neměl radost, že by si tu Češi chtěli zakládat vlastní kolonii, raději by je poslal na plantáže, které osiřely po španělské chřipce. Starají se tedy o opuštěnou plantáž na Rajateie, Při stavění budov jim pomáhali Tahit'ané, potraviny občas nakupovali od Číňana, někdy dostali ryby od rybářů. Stavení i úrodu jim však zničil cyklon. Nechali se tedy zaměstnat ve fosfátových dolech, jako řemeslníci, či odešli na jiné pozemky. Jeřábek se přátelil s místními; práce však bylo málo a přijížděli další krajané. Lepší příležitost byla na Fidži, Novém Zélandě nebo v Austrálii. Jeřábek pracoval také u Angličana, ale plantážníci nenechávají zaměstnance vydělat. Nastoupil proto u koloniálního podniku, kde se vypracoval na správce.

Podle Jeřábka se Tahit'ané rádi baví; milují hudbu, zpěv a tanec, starají se také dobře o své pozemky. Jejich kultura je velmi ovlivněna Evropou (hudební nástroje, tkané látky, střevíce). Atrakcí jsou zde kouzelníci. Jejich léčitelé znají léky na místní nemoci. Jsou dobří v rybolovu. Jeřábek zmiňuje také prohibiční zákon, který se netýká pouze bělochů, kromě svátku Bastilly (FR). Tahit'ané běžně žijí nesezdaní – Francouzům to nevadí, Angličanům ano. Tahit'anky se rády provdávají za bílé muže.

Dále se Jeřábek dostal na britský Vánoční ostrov. Zde si v roce 1913 koupil pozemky jistý Pierre E. Rougier, aby zde založil osadu rovnosti pro všechny barvy pleti. Na tomto ostrově se Jeřábek zapsal tím, že zde poprvé vykopal pitnou vodu.

O ostrovy začali mít zájem Angličané a Američané strategicky znovu před druhou světovou válkou. Později jsou využívány k jaderným zkouškám. Jeřábek byl odvolán z funkce a znovu se střídavým štěstím protloukal, nakonec zažádal o repatriaci. Ostrované se přiklánějí k de Gaulovi; někteří obchodníci vydělávají na zásobování vojáků. Po válce bují černý trh. Domorodí obyvatelé demonstrovali, francouzská vláda řešila vlastní poválečné

problémy. Oproti osamostatnění však v referendu zvítězil statut zámořského území Francie. Nálada však nepřála cizincům. V roce 1948 se Jeřábek vrací do vlasti. Cestou lidé poznávají, že není Francouz ani Angličan, jelikož je ochoten se podělit o jídlo, což by kolonialista nikdy neudělal. Češi mají dobrou pověst jako pracovníci i vojáci.

Vánoční ostrov je téměř neobydlený ostrov, který byl britskou kolonií. Tahiti je součástí Francouzské Polynésie. Působili zde Angličané, zejména misionáři, a Francouzi. Docházelo k asimilaci Tahitánů v náboženství i oblékání. Francie dávala světu popudy o rovnosti a svobodě v podobě revoluce i myslitelů humanismu a existencialismu, jako např. Sartre. Francouzi přivezli nemoci, ale také postavili nemocnice. Také dle vyprávění autora vycházeli Tahitáné s bělochy kladně, i když neměli ve všem stejná práva. Zároveň je Tahiti dodnes Francouzskou zámořskou komunitou. (Ke vztahu Francouzů a kolonizovaných také již dříve, viz Cizinec a Vězňové z Altony.)

Nacionalism

Jak jsem uvedla dříve, Indie byla vzhledem k hustotě osídlení vhodná k exploatačnímu typu kolonizace. Vystřídal se zde několik kolonizátorů: muslimové, Portugalci, Britové, pokoušeli se o ni i Francouzi a Nizozemci. Indie byla cenná z hlediska obchodu. Ze začátku sem přicházelo jen málo žen. Docházelo k pokřesťanštění Indů – nejkrásnější ženy nechávali kvůli svatbě pokřtít. Ze svazků se narodilo velké množství míšenců – jejich postavení však upravil zákon. Indové byli také zaučeni jako lékaři v době morové epidemie. Místní elity se stávaly například obchodní buržoazií. Na kolonizaci se zaměřil myslitel Panikkára – ten viděl britskou kolonizaci podobně jako Thákur. Perspektiva kolonizovaného byla zachycena v historiografické škole tzv. subalterních studií. Nezávislost vyhlásila Indie v roce 1947.

Rabíndranáth Thákur byl bengálský myslitel a umělec. Snažil se o sblížení Východu se Západem a prosazoval osamostatnění Indie. V práci Nacionalism (1921) se strefuje do zemí Západu. Indie se dle něj potýkala s vnitřním problémem ras a nesoustředila se na výboje ani obranu, na rozdíl od Západu. Západní lidé (Národ) jsou dle něj slisovaný balík lidstva, taková společnost má mechanický účel, vládne jí věda. Tento mechanismus dokáže vysávat Indii. Sousední státy mezi sebou soupeří o bohatství a ze strachu z moci druhých. Indům se nedostává stejně dobrého vzdělání ani zdravotnictví. Thákur zároveň poukazuje na přednosti Západu, na trvalé hodnoty a velké myslitele. Nacionalismus (národ) je dle něj špatný, protože zakrývá kladné lidské vlastnosti. Důležitá je dle něj mravnost. Před nebezpečím varuje i Japonsko. Americe vyčítá problém s indiány a černochoy; zároveň od ní očekává vyřešení tohoto (světového) problému. Evropa toto řešila vyhlazováním jiných ras. Indie toto překlenula jednotným náboženstvím; ovšem neuznala proměnlivost. Z díla Nacionalism je patrné, že vztah k Britům byl ambivalentní: ke starším hodnotám cítil úctu, avšak nesouhlasil s moderní dobou, s nerovností a využíváním bohatství Indie.¹⁹³

Druhý břeh Západu

Poslední kniha, Druhý břeh Západu, přináší eseje různých iberoamerických autorů. Vybrala jsem práce, které spadají do 1. poloviny 20. století. Je evidentní, že autoři se stavějí kriticky k eurocentrismu, také se často hlásí k celému kontinentu (Latinské Americe). Některé myšlenky přijímali z Evropy, nebo i USA. Objevují se u nich opozita, např. jezdec a město, barbarství a civilizace. Najdeme také podobné prvky, jako u dalšího ne-Evropana - Thákura.¹⁹⁴

---

¹⁹³ Tagore 1921

¹⁹⁴ Housková 2004: 11-24

Evropa si přivlastnila Latinskou Ameriku, ale povyšovala se nad ni, jelikož byla zaostalejší. A i když byli Evropané ve 20. století okouzleni magickým realismem, přesto zůstávala Latinská Amerika objektem, nikoli subjektem dějin.¹⁹⁵

Jak jsem uvedla, Latinská Amerika byla kolonizována Španěly a Portugalci (rozdíl v jejich kolonizacích viz dříve). Trpěla šokem z obyvatel cizího kontinentu, pod drancováním, evropskými nemocemi a alkoholem. Kolonizátoři vyhubili některé původní obyvatele, jiné vyhnali a přivezli jako otroky černé Afričany, kteří získali nejhorší postavení (zejména ženy). Z toho vznikala řada nepokojů. Portugalci si hledali milenky spíše mezi indiánkami. Byly rozbity společenské struktury, zavedeno peněžní hospodářství, místní byli vedeni ke křesťanství. K osvobozeneckým hnutím docházelo již v 19. století; často ho vyvolávali kreolové. Jak již však bylo řečeno, přetrvávala i závislost na Evropě, stejně jako rasová organizace společnosti – vedení států převzali právě kreolové.

J. E. Rodó v *Arielu* kritizuje moderní utilitarismus, který přišel z Evropy, zároveň věřil v poslání Latinské Ameriky. Kritika je mířena zejména proti USA (přebírající evropské trendy), i když si uvědomuje i jejich úspěchy. Pro něj je však důležitější původnost. USA podle něj převzaly ze Starého světa uspěchanost a praktičnost, ale chybí jim básnický duch. Naopak Latinská Amerika je dle něj svérázným typem západní civilizace, rozvíjející tradici antického ducha.¹⁹⁶ Ukazuje tedy, že Američané se mohou od starých Evropanů něco naučit, ovšem jsou vyvoleni svou jedinečností šířit nejlepší vlastnosti.

M. G. Prada kritizuje svou zemi – Peru – a její organizaci, která zůstala i po osamostatnění. Otázku indiánů by dle něj mohlo vyřešit vzdělání spolu se změnami v ekonomice a oblasti práv; utlačovatelé musí být potrestáni. Naráží

---

¹⁹⁵ Housková 2004: 11

¹⁹⁶ Rodó In Housková 2004: 64-69

na to, že bílá rasa utlačuje ostatní, ale i v rámci ní se rozlišují národy vyvolené a ty nikoli. Nelíbí se mu vyčleňování Latinců evropských a amerických. Stěžuje si, že Španělé a míšenci v Peru nechávají týrat své bližní, přestože existují humánní zákony; haciendy mají vlastní práva a například indiánky jsou zneužívány.¹⁹⁷ Dle něj tedy ostatní trpí pod vládou bílé rasy z Evropy, ale i pod místními kolonizátory, a měli by být proto potrestáni.

P. H. Ureña se v Americké utopii soustředí na Mexiko, které zvažovalo své tradice i budoucnost. Amerika prý bude hrát civilizační úlohu (podobně hovoří i Rodó). Africe hrozí vnější ohrožení, oni se však už vyrovnali s vnitřním – barbarstvím. Prosazuje řecký ideál vzdělanosti a práv, zároveň však varuje před uniformitou.¹⁹⁸ Opět se tedy setkáváme s tím, že kolonizovaný je lepší než kolonizátor.

A. Reyes obdivoval antické Řecko. Ve Vidině Anáhuacu upozorňuje na evropský, jednostranný pohled na kolonie a zároveň zdůrazňuje dnešní spojení Mexičanů s indiány, kteří milovali přírodu, o níž skládali poetické básně.¹⁹⁹ I zde nacházím opěvování kolonizovaných oproti kritice Evropy.

F. de Ortiz navrhuje termín transkulturace. Vychází z příkladu Kuby, kde se podle něj míchá řada národností, které se zároveň musí přizpůsobovat novým podmínkám. Indiáni byli vyhubeni, nastoupili Španělé, přivezli Afričany, proudí sem i mnoho dalších přistěhovalců. Kolonizátoři zbohatli a odešli; černochoy však vytrhli z jejich domovů a nechali je zemřít daleko od jejich předků, ke kterým byli silně vázáni.²⁰⁰ Dle Ortize jsou tedy kolonizátoři jednoznačně špatní, krutí a chtiví; domorodci a otroci pak trpí pod jejich vládou.

---

¹⁹⁷ Prada In Housková 2004: 79-90

¹⁹⁸ Ureña In Housková 2004: 92-97

¹⁹⁹ Reyes In Housková 2004: 99-114

²⁰⁰ Ortiz In Housková 2004: 115-120

G. Mistralová žila v sousedství Araukánského národa, o němž píše. Dařilo se mu udržovat odboj, ale pak v nich kreolští míšenci začali podporovat alkoholismus a rozptýlili je do rezervací. Právě to je zničilo – odtržení od vlastní půdy. Autorka pocituje vinu za tento stav.²⁰¹ Zde se ukazuje záporný postoj k dobytélům, k němuž se přidává ještě pocit viny za vlastní původ.

J. C. Mariátegui také hledal řešení indiánské otázky. Zdůrazňoval socialismus jako sjednocující sílu. Indiány si prý podmanil Španěl coby rytíř na koni. Kůň mu pomohl vymoci úctu i překonávat velké vzdálenosti. Bez něj by si nejspíš indiány nepodmanil.²⁰² Autor ke kritice kolonizátorů připomíná, že je to zásluhou koní, že se jim podařilo dobýt svět.

E. M. Estrada se zaměřoval mimo jiné na Buenos Aires. To má podle něj v něčem blíže k Evropě či USA, v něčem naopak k brazilským městům. S Evropou ho spojuje historie, ekonomika, duch. Krví a stylem však patří k Brazílii. Je abnormálně velké, vlivem přistěhovalců z Evropy i z vnitrozemí. Je velkou vesnicí bez mrakodrapů, ale chybí v něm možnost zakořenění.²⁰³ Postoj Brazilců k Buenos Aires (založenému Španěly) a potažmo k Evropě je smíšený – pro někoho snad útočiště či odpočinek, nicméně se jedná o velkou vesnici, se kterou se však nedá ztotožnit.

J. L. Borges v Příbězích jezdců polemizuje o rozdílu mezi jezdcem a městem. Jezdec městu nerozumí – a Argentinci jsou spíše jezdci. Město znamená civilizaci, kdežto jezdec ničení. Dále vypráví o tangu, které prý pochází z nevěstinců, zdomácnělo až po zjemenění v Paříži. Možná, že zobrazovalo odvahu i čest Argentinců. Texty jsou různorodé a odráží život Buenos Aires. Původní texty jsou odvážné, dnešní si libují v neštěstí.²⁰⁴ Pro Borgese

---

²⁰¹ Mistralová In Housková 2004: 121-124

²⁰² Mariátegui In Housková 2004: 125-128

²⁰³ Estrada In Housková 2004: 130-133

²⁰⁴ Borges. In Housková 2004: 135-147

Argentinci nejsou jednoznačně lepší než Evropané, ale alespoň jsou odvážní. Města, jaká jsou v Evropě a jaká byla vybudována i u nich, se k nim nehodí.

G. Freyre v díle *Pomezí a plantáže* rozlišuje dobyvatele na nomády a plantážníky. Nomádi rozšířili Latinskou Ameriku na západ, jih a sever; plantážníci zůstali pěstovat na pobřeží, zakládali osady. Nomádi se učili od indiánů, mísili se, autokolonizovali. Plantážníci žili po evropském způsobu, často si přivezli své ženy, nechali si dovážet šaty i jídlo. Jejich obydlí měla vlastní pravidla. Některé řeholnické řády také využívaly otroky, proti tomuto systému bojovali např. jezuité, kteří zavedli vzdělání pro bělochy i indiány. Byli proti míšení ras. Autor vyzdvihuje sociální mobilitu a vzájemné omezování moci koruny a plantáží. Dodnes přetrvává touha synů plantážníků po elitním zaměstnání. Bohatství z otroctví umožnilo rozvíjení vzdělání a demokracii. Ostatní národy zde vynikly např. jako obchodníci a řemeslníci. Svátky se slavily částečně společně, i když to byli svátky bělochů. Brazilská kultura je obohacena o soužití bílých dětí a s černými starci s jejich lidskými vyprávěními.²⁰⁵ Autor tak sice kritizuje kolonialismus, zvláště plantážníky, ovšem na druhou stranu v něm vidí i pozitiva: obohacení kultur – a řešení: zbohatnutí umožnilo demokracii.

KOMPARACE

Výzkumnou otázkou této práce je, jaký byl vztah mezi kolonizátorem a kolonizovaným ve vybraných dílech. Vztah kolonizovaného a kolonizátora je ve všech případech zobrazen jako nerovný. I Westerman, který se nepovažuje za nadřazeného nad domorodci, váhá, jak se k nim chovat. Existuje totiž neodčinitelná koloniální minulost, která narušuje vztahy mezi jednotlivci.

Kolonizátor může být považován za nadřazeného. Tento vztah se ukazuje v dílech Camuse: například v tom, že Arabové jsou nazýváni pouze jako

---

²⁰⁵ Freyre In Housková 2004: 148 - 163

kategorie. U Westermana a Sartra jsem shledala problematizaci tohoto vztahu: Westerman má rovnostářské tendence: kritizuje jak minulý, tak i současný status quo. Přetrvává totiž vidění jiných ras jako méněcenných, sloužících. Vycpaný černochoch byl ve Španělsku vystavován až do roku 2000, navíc s nepřesným označením. V roce 1906 byl v New Yorku dokonce vystavován černochoch v kleci se šimpanzi. Na Jamajce zase přetrvává jev, kdy bělochoch má černochochovou hospodyně, zahradníka apod. Tento vztah je odvozován již z Bible: potomci Cháma, jednoho ze synů Noema, mají sloužit ostatním (Genesis). Autor sám neví, jak se chovat jako jediný bělochoch mezi černochochy (podobnou situaci „bílé vrány“ popisuje i Ustohal), zda se kát za viny Evropanů. Jelikož do Peru přichází s dobrým úmyslem, domorodci z něj mají strach, aby je nepotkal podobný osud, jako když přišli „s dobrým úmyslem“ bílí muži - misionáři.

J. - P. Sartre ukazuje vztah Francouzů k alžírským Arabům na příběhu německé rodiny. Otec poskytuje Hitlerovi lodě a pozemek na stavbu koncentračního tábora - prý alespoň zbohatl na tom, co by stejně někdo udělal. Podobně Francouzi zabírali půdu v Alžírsku, kterou by beztak zabral někdo jiný. Syn Franz ho za to obviňuje, ale sám je odveden do války, kde páchá zločiny na nepřátelském civilním obyvatelstvu, tak jako nebylo neobvyklé násilí v koloniích. Spolu s cizí ženou se však ptá na svou vinu: kdyby nezabil nepřítele, zabil by potažmo Němce (resp. Francouze). Němci jsou tak ukazováni jako lidští, na válce mají různý podíl, navzájem se obviňují či ospravedlňují. Vina se zde konfrontuje s nutností. Někteří z nich jsou spíše oběťmi systému, nebo se dokonce snaží zmírňovat utrpení, které musí působit. Také v koloniích se dobyvatelé chovali podle nastavených pravidel, i když někteří se snažili ubližovat co nejméně (např. obcházení zákonů viz výše).

Ustohal popisuje, jaká pověst předcházela kolonizátory – Angličany a Francouze – nikdy by se například nerozdělili o své jídlo. Jeřábek sám je však rovnostářský, se svými tahitskými zaměstnanci spolupracuje, pomáhá jim také s domáháním zvýšení platu. Může to souviset s tím, že Československo

nebylo typickým impériem ani kolonií. Naopak o nerovnosti na ostrovech svědčí řada informací. Například to, že pro tahitské domorodce platí zákaz alkoholu, zatímco bělochům je udělena výjimka. Tahitáné si Jeřábka rychle oblíbili, od rybářů občas dostal ryby, jeden známý mu pomohl s dluhy apod. Češi se však museli přizpůsobit guvernérovým doporučením, co mohou na ostrovech podnikat. Tahitanky se také rády provdávají za bělochy. Tahitáné se však nenechají nutit k práci, starají se o své vlastní plantáže. Také s tím souvisí ekonomický zájem o ostrovy Američanů či Australanů, ale také několika dobrodružných Čechoslováků; dále v době před a během války zájem strategický. Naopak po válce se o ně mateřská Francie nestarala, vlivem následků války a také velké vzdálenosti. Tahitáné se proto začali bouřit, až si vymohli statut zámořského území Francie. Ostrovy jsou silně ovlivněny rozmary impéria – v době zásobení vojáků či při jaderných pokusech bohatnou, aby pak byly o tyto zdroje připraveny. Kopra, jejíž cena celosvětově klesla, musí být dotována. Byly zde vyhubeny téměř všechny perlorodky a vyčerpány zásoby fosfátu.

Kolonizátor také může být špatný. Tato charakteristika si nemusí nutně protiřečit s tím, že je nadřazený. Stále je tím, kdo vládne – ať už jakkoli chybně a krutě. Otázka špatného kolonizátora se objevuje opět u Westermana, Sartra a dále u nezápadních autorů. Naopak u Camuse je dle mého výkladu horší domorodec – Arab (potenciální násilník, což se od Francouze neočekává).

Podle Thákura Západ ostatní kolonizuje, vysává, ale neposkytuje na oplátku ani stejně dobré vzdělání či lékařství. Některé společnosti dokonce vyhladil. Naopak jeho lid je lidský a mravní. Zde bych podotkla, že u nezápadních autorů k obviňování a kritice Západu se přidává ještě jakési povolání, vyvolení k záchraně lidstva. Thákur mluví o Indii, která je lidská, morální, ale také o Americe, na kterou je kladen úděl vyrovnat se s problematikou ras. Podobně iberoameričtí autoři vyzdvihují Latinskou Ameriku jako lepší než Evropu, jejímž nejlepším obdobím byla antika. Od té doby se Evropa degradovala kolonizací, ale také světovou válkou.

Iberoameričtí autoři přidávají ještě další opozita (podobně jako Thákur Východ-Západ), například jezdec a město, kdy svůj lid přirovnávají k ničícímu, odvážnému jezdcovi, zatímco civilizované město má blíže k Evropě.²⁰⁶

Rodó kritizuje moderní (anglický) utilitarismus. Prada obviňuje Peru, řeší indiánskou otázku, brojí proti jejich diskriminaci. Kolonizátory - bílou rasu – vidí jako utlačovatele, kteří pro zisk ovládají „barbary“: černochoy i indiány. Nejkrutějšími utlačovateli se stali pošpanělštění indiáni; a Španělé ani míšenci nejsou oblíbeni. Nelíbí se mu rozlišování mezi evropskými a americkými Latinci. Koloniální systém přetrvává: indiáni trpí i za republiky – zákony jsou porušovány, demokracie platí jen pro vyvolené, v haciendách platí vlastní pravidla. Nejcennější je dle autora (podobně jako u Thákura) morálka. Jeho postoj je takový, že by utlačovatelé měli být potrestáni utlačovanými. Ureña, který také věří ve významnou úlohu Ameriky, zdůrazňuje moc vzdělání, svobody, spravedlnosti. Podle něj je třeba být univerzálními lidmi, ale nikoli uniformními (srovnej Thákur a západní lidé jako „slisovaný balík lidstva“). Také dle Reyese Evropa selhala a Amerika je „rezervou lidskosti“. Vyzdvihuje umění starých indiánů, které bylo vinou Evropanů ztraceno. Ortiz zmiňuje, že na Kubě byli původní indiáni vyhubeni, aby byli nahrazeni Španěly, černochoy a dalšími přistěhovalci. Změny byly prudké, dobyvatelé zbohatli a zase odešli, ale černí otroci už se domů nedostali. Mistralová upozorňuje, že dobyvatel ovládl Chile, kreolští míšenci zase podporovali u indiánů alkoholismus, odebrali jim území, na něž byli vázáni. Podle Mariátegui mohou Španělé děkovat koni, že se jim podařilo podmanit Ameriku. Také Borges píše o koni: Argentinci jsou prý podobní jezdcovi spíše než městu (typické pro civilizaci, Evropu). S tím souvisí i tango, které vzniklo v jeho zemi a původně zosobňovalo odvahu, zatímco dnešní, upravené v Paříži, zobrazuje neštěstí. Estrada kritizuje nepoměr Buenos Aires (koloniálnímu městu na pobřeží, které má blíže k Evropě) a zbytku Argentiny. Freyre zase vyzdvihuje nomády oproti plantážníkům (někdy karbaníkům a alkoholikům), protože se mnohému naučili od

---

²⁰⁶ Housková, A. 2004

indiánů. Kombinace vlády koruny a protiváhy plantáží je však pozitivní. Plantážníci měli vysoké postavení, černošští otroci pro ně pracovali; některé svátky však slavili částečně společně. Také brazilská kultura je tímto soužitím obohacena. Otroctví svým způsobem pomohlo rozvíjet demokracii. Jezuité se stavěli proti míšení ras, znemožňovali tak sociální mobilitu.

Dále jsem zkoumala vztah k realitě. Domnívám se, že všechna díla vycházejí ze skutečných poměrů. U Camuse se na reálném základě, v existujícím prostředí, odehrává smyšlený příběh, který se nejspíše nestal. Satre zase připodobňuje situaci druhé světové války k bojům v Alžírsku – obé se stalo. Ostatní příběhy jsou pak buď vlastními zkušenostmi (životopisnými): Ustohal, Westerman, nebo také úvahami: Westerman a neevropané – Thákur a iberoameričtí spisovatelé. Skutečně jsem nenašla žádný rozpor vzhledem k informacím z odborné literatury.

Nakonec, co se týče zkoumaného vztahu a jeho nuancí vzhledem k autorovi, bych uvedla, že jsem našla vliv žánru – Camuseho reálnost příběhu ovlivňuje existencialismus. Nicméně i přesto popisuje vztah kolonizátora ke kolonizovanému odlišně od ostatních (kolonizovaní neoslovovaní jmény, vystupující ve skupině, s možnými špatnými, násilnými úmysly, které se od Francouze neočekávají). Také lze najít vliv autorovy země: společným rysem je nerovnost vztahu, výsadní postavení kolonizátora. Naopak rozdíl lze najít u neevropanů – ti kromě kritiky Evropy přidávají ještě vizi, že jejich země ponese břímě civilizace (nezkorumpovala se světovou válkou, nežije moderním uspěchaným životem).

5 ZÁVĚR

Kolonialismus nadobro změnil podobu světa a osudy mnoha národů. I když proběhla dekolonizace, s jeho odkazem se vyrovnáváme dodnes. Bývalí kolonizátoři si kladou otázky po jeho dopadech, negativech a případných

pozitivech. Evropa by nebyla stejně mocná, kdyby si nepodmanila území mnohokrát větší, než je ona sama, a nezotročila miliony lidí. Také bývalé kolonizované země zvažují vliv kolonialismu.

V této práci jsem se pokusila nastínit vztah kolonizátora a kolonizovaného v první polovině dvacátého století, jak jej představovali spisovatelé veřejnosti. Uvedla bych ještě, že zkoumané období již spadá do doby před dekolonizací a postkoloniálními teoriemi, což se odráží v dílech. Použila jsem k tomu korpus šesti děl, která se tématem kolonialismu zabývají. U jednotlivých děl jsem zanalyzovala hledaný vztah a následně jsem provedla jeho komparaci s ostatními díly.

Jak tedy vypadá vztah kolonizovaného a kolonizátora v 1. polovině 20. století v jednotlivých dílech? V případě Camuseho Cizince je vztah nastíněn jako cizí. Kolonizátoři – Francouzi – nazývají kolonizované – Araby pouze označením „Arab“, nikoli vlastním jménem. Jsou pro ně méněcenní, i když to autor přímo nezmiňuje. Arabové se také v knize vyskytují ve skupině a jakoby a priori se špatnými úmysly. Avšak ani Francouzi zde nevystupují jako bezchybní – spíše naopak. Camus byl Francouz a zajímal se o alžírskou otázku, jelikož se zde také narodil. Co se však zřejmě neshoduje s realitou, je to, že by byl v Alžírsku Francouz za zabití Araba odsouzen k trestu smrti; alžírští Arabové neměli stejná práva, jako obyvatelé z Francie.

Děj hry dalšího francouzského spisovatele J. - P. Sartra Vězňové z Altony se odehrává v poválečném Německu, ale má být zobrazením francouzského chování v Alžírsku. Hlavní hrdina se vyznává z činů, které páchal za války, stejně jako to přiznávají někteří Francouzi v postkolonialismu. Zároveň se hlavní hrdina ospravedlňuje, že byl pacifista, ve válce nebyl dobrovolně, k násilnostem byl donucen – a navíc se je snažil zmírňovat. Podobně se Francouzi v Alžírsku chovali podle daných pravidel. Byl tu také rozměr takový, že když ve válce nezabijete svého protivníka, jako byste zabili svého krajana

(Němce, potažmo Francouze). Je vidět nejednoznačný postoj ke své zemi. A tak zde obyvatelé velmoci vystupují také jako oběti systému.

V knize *El Negro* od Westermana se opakovaně setkáváme s rasismem. Autor, ač Evropan, odsuzuje činy kolonizátorů. Hledaný vztah se dle mého názoru odráží v tom, že černocho, kterého vycpali v 19. století, byl ještě v roce 2000 vystavovaný v přírodovědném muzeu v katalánském městě. To svědčí o podřadném postavení domorodců, které přetrvávalo ještě ve 20. století. Jistý nezáměr je patrný z neurčitého označení Bechuana či Křovák. Podobný případ byl Pygmejec, zavřený v roce 1906 v newyorské zoo v kleci spolu se šimpanzi. Další vztah odhaluje autor mezi Jamajčany, kde si připadá jako „bílá vrána“, či „exot“. Velmi dobře si uvědomuje, jaké činy napáchali právě běloši. Řada zvyků přetrvává do současnosti – jako černé služebnictvo bělochů. V Peru poznává nedůvěřivost vesničanů, kteří se střeží dobrých úmyslů Evropanů.

Hlavní hrdina Ustohalovy knihy *Tahitská odysea* prožil téměř 25 let v Tichomoří. Autor, Čech Ustohal, se zajímal o osudy krajanů v zahraničí a sám také Tahiti navštívil. Z vyprávění je patrné, že tahitské ženy se rády provdávají za bílé muže, a také že kolonizátoři, jako Francouzi a Angličané, se zdaleka poznají například podle toho, že by se nikdy nerozdělili o své jídlo. Francouzi se sem příliš nestěhují – je to pro ně daleko. Češi jsou naopak oblíbeni jako pracovití a dobří vojáci. Několik z nich proto odjelo na Tahiti, aby zde založili českou kolonii, jelikož ostrov není samostatný a například zeleninu zde prodávají jen Číňané, a to draze. Znovu se objevuje pocit „bílých vran“. Tahitáné sice nemají stejná práva jako běloši, ale většinou mají vlastní pozemky, na kterých hospodaří. Ale existují tu i koloniální společnosti. Tahiti je ovlivněno evropskou kulturou – v hudbě, oblékání apod. Ostrovy hrály strategickou úlohu při válce. Francouzi je využívali také k jaderným zkouškám; jejich ukončení však znamenalo ekonomický problém. Tahitáné nakonec rozhodli, že se zcela neosamostatní, ale stanou se zámořským územím Francie.

Bengálský myslitel Thákur se snažil o sblížení Východu se Západem a o osamostatnění Indie. Ve své práci Nacionalism vyzdvihuje Indii pro její lidskost a mravnost a na Ameriku klade úkol vypořádat se se světovým problémem ras. Kritizuje západní národy, jelikož lidé jsou zde uniformní a uspěchaní. Vládou mechanismy, jako je věda, a podmaňují si cizí země, kterým však nedávají stejné možnosti vzdělání či lékařství. Na druhou stranu poukazuje na evropské myslitele a některé trvalé hodnoty.

U latinskoamerických myslitelů se setkáváme s kritikou Evropy a jejího eurocentrismu (případně Spojených států), zároveň od ní přebírají některé myšlenky, zejména z antiky. Typické pro ně je, že se hlásí mimo státu také k celé Latinské Americe. U Rodóa je patrná kritika moderního utilitarismu a víra v poslání Latinské Ameriky (podobně též Ureña), která rozvíjí antického ducha. Reyes také obdivoval antiku, vyzdvihoval spojení s indiány a jejich uměním a zároveň upozorňoval na eurocentrismus v pohledu na kolonie. O civilizační úloze Ameriky píše i Ureña, jelikož se dokázali vypořádat s barbarstvím (na rozdíl od Afriky) a zároveň nejsou uniformní (vůči Evropě). Podle Prady bílá rasa utlačuje ostatní; také v haciendách bílých osadníků platí vlastní pravidla. Utlačovatelé by měli být potrestáni. Ortiz kritizuje Španěly, kteří vyhubili indiány a černochoy nechali umírat daleko od jejich domovů, zatímco sami zbohatli a odešli. Mistralová pociťuje vinu za to, že kreolové podporovali u indiánů alkoholismus a vyhnali je z jejich půdy, což je zničilo. Mariátegui upozorňoval na koně jako pomocníka při kolonizaci a i on hledal řešení indiánské otázky. Estrada zase reagoval na anomální velikost Buenos Aires, které stojí mezi Evropou a Brazílií a chybí v něm možnost zakořenění. Borges se věnoval problematice opozit města a jezdce, kdy pro Argentince je bližší jezdec, spojený s ničením; také původní argentinské texty tanga snad ukazovali na odvahu, ale soudobé, zjemněné v Paříži, jsou plné neštěstí. Freyre sice kritizuje zvyky kolonistů, zejména plantážníků, zároveň však poukazuje na obohacení kultur a možnost použít bohatství k rozvoji demokracie.

Jak vyplývá z mé práce, vztah kolonizovaného (domorodce) a kolonizátora (dobyvatele) v 1. polovině 20. století se liší v dílech různých autorů v závislosti na řadě aspektů. Patří mezi ně ty záměrné, jako je účel díla a žánr. U Camuse jde například o existencialismus, kterému dílo podléhá. Zároveň je jeho dílo uměleckým dílem, nikoli vědeckou prací, avšak s reálným základem. Podobně je tomu u J. - P. Sartra, který děj díla připodobňuje ke stavu v Alžírsku. Naopak u dalších autorů jde o rozbor skutečného (či alespoň domnělého) stavu věcí, o vlastní zkušenosti a úvahy.

Další entity ovlivňující podobu tohoto vztahu jsou nezáměrné. Jedná se zejména o vlastní zkušenosti autora, jeho vzdělání, ovlivnění jeho okolím. Zde je důležité, v jakých podmínkách autor žil – zda byl z národa kolonizovaného či kolonizátora, v jaké době apod. Zde bych uvedla rozdíl mezi „západními“ autory (- ex/impéria - na tomto místě včetně Camuse, který se narodil Alžírsku), u kterých převládají výčitky nad činy páchanými koloniálními impérii, a autorů nezápadních (ex/kolonie), u kterých se přidává přesvědčení o výjimečnosti kolonizovaných národů a jejich vyvolení k obnovení či záchraně lidstva a jeho kladných vlastností, mravů, antických kvalit.

Jaký je tedy zkoumaný vztah u vybraných autorů? Ve všech dílech shodně se objevuje nerovnost vztahu. Kolonizovaný je ve většině případů litovaný, u Camuse mají kolonizovaní (Arabové) automaticky záporné vlastnosti, což také potvrzuje nerovné zacházení s nimi. Kolonizovaní jsou kolonizátorům coby lidé rovni (Evropané - Westerman, Ustohal), nebo mají dokonce lepší vlastnosti (ne-Evropané: Thákur, iberoameričané Rodó, Ureña a další). Kolonisté by měli být potrestáni za své činy, které přetrvávají dodneška (např. Prada). Naopak vztah ke kolonistům je podobný, ať už je autorem Evropan, Američan či Ind – je odsuzován (méně patrné u Camuse). To je dáno dle mého názoru tím, že i Evropané si ve 20. století dobře uvědomovali, jaké činy jejich společnost napáchala, a podléhali sebekritice. Kolonizátor tedy využívá cizí země a jejich lid, který pod jeho vládou trpí, a činí tak pro svůj vlastní prospěch. Někdy utlačovaný lid pouze nedosahuje stejných práv (Ustohal, Camus, Freyre) a má

nižší postavení, někdy tak kolonizátor nečiní z vlastní vůle, ale je obětí systému (Sartre). Většinou je to však škůdce (Westerman, Thákur, Prada, Ortiz, Mistralová a další).

Tato práce potvrdila - byť na omezeném korpusu - hypotézu o tom, že vztah mezi kolonizovaným a kolonizátorem se v literatuře odlišuje v závislosti na autorovi, dle jeho země původu a destinace a na jeho východiscích. Jednotliví autoři se ve vybraných dílech stavěli ke kolonialismu různě, zejména kvůli jejich původu a jejich osobním zkušenostem. Rozdíly nacházíme v rámci Evropy i v rámci jedné země (Francie), zatímco u některých mimoevropských spisovatelů lze najít řadu shodných charakteristik.

Práce se zabývá jen zlomkem uměleckých děl z dané doby. Přinesla nástin problematiky, jak se autoři stavějí ke kolonialismu a jak téma předávají čtenářům. Své dílo ovlivňují jednak vědomě (cíl práce, žánr) a jednak nevědomě, protože sami jsou ovlivňováni svými znalostmi a prožitky. I dnešní čtenář by si měl toto uvědomit a číst práce s větším porozuměním dobového kontextu. Téma by si však zasluhovalo další zpracování.

6 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ

Abdel-Malek, A., C. Achebe, A. Césaire, A. Mbembe, E. W. Said a N. Wa Thiong'o.: *Postkoloniální myšlení II*. Praha 2011

Abu-Lughod, J.: *Before European Hegemony. World System A.D. 1250-1350*. Oxford 1989

Alan, J. – Petrusek, M.: *Sociologie, literatura a politika*. Praha 1996

Amin, S.: *Unequal Development: an Essay on the Social Formations of Peripheral Capitalism*. New York 1976

- Benson, R – Saguy A. C.: „Constructing Social problems in an Age of Globalization: A French-American Comparison.“ *American Sociological Review* 2005 (70/2)
- Blaut, J.: *The Coloniser's Model of the World*. New York 1993
- Cardoso, F. H.- Faletto, E.: *Závislost a rozvoj v Latinské Americe*. Praha 2007
- Camus, A.: *Cizinec*. Garamond 2009
- Carey, H. -Raciborski, R.: *Postcolonialism: A Valid Paradigm for the Former Postsovietized States and Yugoslavia? In East European Politics and Societies*. Vol. 18, No.2/2004, s.191-235
- Chakrabarty, D.: *Provincializing Europe. Postcolonial Thought and Historical Difference*, New Jersey 2000
- Disman, M.: *Jak se vyrábí sociologická znalost*. Praha 1993
- Dubow, S.: *Scientific Racism in Modern South Africa*. Cambridge 1995
- Dussel, E.: *Invention of Americas. Eclipse of the Other and the Myth of Modernity*. Michigan 1995
- Escobar, A.: *Encountering Development: The Making and Unmaking of the Third World*. Princeton Un. Press 1995
- Fanon, F. *The Wretched of the Earth*. New York 1963
- Ferro, M.: *Dějiny kolonizací. Od dobývání až po nezávislost 13. - 20. století*. Lidové Noviny. Praha 2007
- Gunder Frank, A.: *Capitalism and Underdevelopment in Latin America: Historical Studies of Chile and Brazil*. New York 1967
- Gunder Frank, A.: *ReOrient. Global Economy in Asian Age*. Un.California Press 1998

Hart, J.: *Comparing Empires: European Colonialism from the Portuguese expansion to the Spanish-American war*. New York 2003

Hendl, J.: *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha 2005

Hirt, J. – Jakoubek, M.: „Romové“ v osidlech sociálního vyloučení. Plzeň 2006

Ishay, M. *The History of Human Rights*. California 2004

Kelertas, V.(ed.): *Baltic Postcolonialism*. Rodopi 2006

Loomba, A.: *Colonialism/Postcolonialism*. Routledge London 1998

Quijano, A.: „Colonialidad del poder, eurocentrismo y America Latina“, In: *La colonialidad del saber: eurocentrismo y ciencias sociales. Perspectivas latinoamericanas*. Buenos Aires 1993, s. 201-246

Said, E.: *Orientalismus. Západní koncepce Orientu*. Praha-Litomyšl 2008

Wallerstein, I.: *The World System Analysis. An Introduction*. Duke Un. Press 2004

<http://www.noveexplorer.com/the-stranger/themes-26/> dne 23. 3. 2013 v 10 hodin

<http://oxforddictionaries.com/definition/english/colony?q=colony>, dne 22. 12. 2012 ve 13 hodin

<http://www.sds.cz/docs/prectete/eknihy/r/r3.htm>, dne 1. 3. 2013 v 15 hodin

<http://slovník-cizích-slov-online.cz/kolonializmus-kolonialismus-vyznam>, dne 16.11.2012 v 17 hodin

<http://www.socioweb.cz/index.php?disp=teorie&shw=450&lst=107> dne 9. 4. 2013 ve 14 hodin

7 RESUMÉ

This paper deals with the relationship between colonizer and colonized in the first half of the twentieth century in the works of art. As shown in my work, relationship colonized (native) and colonizer (conqueror) in the 1 half of the 20th century differs in different parts of the authors, depending on a number of aspects. These include the design, such as the purpose of the work and the genre. For example, as Camus existentialism which is subordinated to work. Moreover, his work is a work of art, not a scientific work. Similarly, in J. - P. Sartre who resembles plot of the work to the situation in Algeria. In contrast, other authors discuss real state of affairs (or at least perceived) describe their own personal and reflections.

Other entities affecting the shape of this relationship are unintentional. In particular, the author's own experience, his education, influenced by its surroundings. Here it is important that the conditions in which the author lived - whether the nation was colonized or colonizer, at what time, etc. Here I introduced the distinction between "Western" writers (at this point, including Camus, who was Algerian French) who dominate over pangs committed acts of colonial empires, and non-Western authors, which are added to the uniqueness of conviction colonized peoples and their election to restore or rescue mankind and its positive characteristics, morals, antique qualities.

What is then examined the relationship of selected authors like? In all parts identically appear inequality relationship. Colonized is in most cases pitied, for Camus have colonized (Arabs) automatically negative traits, which also confirms the unequal treatment. Colonized by the colonizers as equal people (Europeans - Westerman, Ustohal), or even have better properties (non-Europeans: Thakur, Latin Americans). Colonists should be punished for their actions, which persist until today (eg Prada). On the contrary, the relationship is similar to the colonists, whether the author is European, American or Indian. This is due, in my opinion, that even Europeans in the 20th century well aware

of the damage done by their actions, and would be self-criticism. Colonizer therefore uses foreign countries and their people, who are suffering under his rule, and he does so for his own benefit. Sometimes it just does not reach the oppressed people of equal rights (Ustohal, Camus, Freyre) and a lower position, sometimes as colonizer does not own will, but is a victim of the system (Sartre). Usually it is a pest (Westerman, Thakur, Prada, Ortiz, Mistralová and others).

This paper deals with a fraction of the artistic works of the time. It brought an outline of the issue, how the authors feel about colonialism and how the topic transmit readers. Affect of works is both consciously (aim, genre) and also unconsciously, because it is influenced by writers knowledge and experiences. Even today's readers should recognize this and may read it with greater understanding of the historical context. However, the topic deserves further processing.